

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О.В. Стрельцова

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК В АРАБСЬКОМУ СВІТІ ТА
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ

Виконавець: Анастасія Сергіївна Мирончук

Науковий керівник: к.і.н., доцент Ольга Геннадіївна Широкова-Мурараш

Нормоконтролер: викладач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Марина Юріївна Головатенко

Київ, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ЖІНОК В АРАБСЬКОМУ СВІТІ	8
1.1. Гендрене питання на Арабському Сході: гендерна нерівність, арабський фемінізм та боротьба жінок за свої права.....	8
1.2. Вплив релігії ісламу на розвиток прав жінок.....	13
1.3. Законодавче закріплення прав жінок в арабських країнах: досягнення та обмеження.....	19
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В АРАБСЬКОМУ СВІТІ	29
2.1. Основні положення міжнародно-правових джерел щодо забезпечення прав і свобод жінок та засобів їх захисту.....	29
2.2. Особливості застосування міжнародно-правових стандартів захисту прав жінок в арабському регіоні.....	35
2.3. Вплив рішень ЄСПЛ на розширення прав арабської жінки.....	39
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ТЕРОРИСТИЧНОГО РЕЖИМУ «ТАЛІБАН» НА ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК В АФГАНІСТАНІ	43
3.1. Ідеологія режиму «Талібан» та права жінок.....	43
3.2. Реакція міжнародно-правової спільноти на обмеження прав жінок терористичним режимом «Талібан».....	50
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	67

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВООЗ - Всесвітня організація охорони здоров'я

ЄКПЛ – Європейська конвенція з прав людини

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗМІ – Засоби масової інформації

ЛАД – Ліга арабських держав

МОП - Міжнародна організація праці

НАТО - Організація Північноатлантичного договору

ОАЕ - Об'єднані Арабські Емірати

ООН – Організація Об'єднаних Націй

США – Сполучені Штати Америки

УВКПЛ - Управління Верховного комісара ООН з прав людини

ЮНІФЕМ- Жіночий Фонд Організації Об'єднаних Націй

ЮНЕСКО - Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

CEDAW - Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women

SJSU - San Jose State University

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена наявністю проблеми недостатньо ефективного захисту жінок та дотримання гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя на Арабському Сході. Сьогодні, саме в цьому регіоні найбільш відчутна різниця між правами жінок та чоловіків. Арабські жінки зазнають обмеження та дискримінації у соціальній, політичній та економічній сферах, спостерігається низька представленість жінок у парламенті або її повна відсутність, відстежується значний розрив в оплаті праці чоловіків та жінок, наявна гендерна сегрегація професійної зайнятості. Геополітичні конфлікти в регіоні зруйнували системи соціального захисту, зменшили доступ до безпечних послуг та підтримки, підвищили вразливість, створивши нові невпевнені в собі жінки. Традиції, культура та релігія даного регіону створюють образ маргіналізованої, відокремленої та пригнобленої громадянки другого сорту. Ці та інші фактори зображують реальну проблему арабських жінок та потребу у її вирішенні.

Захист прав жінок у системі прав людини і громадянина є конституційним обов'язком сучасних держав. У процесі глобалізації держави вдаються до самообмеження окремих суверенних прав і передачі їх реалізації наднаціональним структурам, які допомагають їм у здійсненні захисту прав людини. У результаті захист прав людини виходить за межі відповідальності конкретної держави, та стає обов'язком світових співтовариств та регіональних інтеграційних об'єднань, які визначають універсальні міжнародно-правові стандарти, яких держава повинна дотримуватися.

Особливості культури та традицій арабського регіону стають на заваді для імплементації міжнародних стандартів щодо захисту прав та свобод жінок. Враховуючи те, що міжнародне право більш націлене на європейську культуру, виникає питання в універсальності міжнародних стандартів. Тож, особливо актуальним є дослідження взаємодії міжнародно-правових

стандартів та мусульманської правової системи у забезпеченні реалізації прав жінок та їх ефективного захисту.

Теоретичну та практичну основу становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених, як арабських так і західних, які приділяли проблемі захисту прав арабських жінок належної уваги. Основу дослідження склали роботи українських дослідників, а саме Замула А.Ю., Ігошина Ж.Б., Латигіна Н.А., Лимар Т., Лубський В.І., Меніович, К. О, та інші. Проблему захисту прав арабських жінок розглядали у своїх працях як арабські, так і західні вчені, серед яких можна відмітити Пашаян А., Меткалфе Б., Краус В., Бадран М., Собхі Х., Сайфі А., Балуач А.Г., Султан С., Халід І. та інших.

Виникнення арабського фемінізму, як засобу боротьби за права жінок розглядали Зіба Мір-Хосейні, Вернигор П., Демішева М. Правове становище жінок в ісламі у своїх працях досліджували Соомро З., Оракзай С., Хоссейн М. та інші.

Під час дослідження були опрацьовані дані статистики Міжнародної організації праці, рішення Європейського суду з прав людини, ряд положень міжнародно-правових актів щодо захисту прав жінок, серед яких Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Арабська хартія прав людини, Європейська конвенція з прав людини та інші.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у визначенні правового становища жінок на Арабському Сході та його відповідність міжнародно-правовим стандартам; виявлення чинників, що впливають на обсяг прав жінок та їх реалізацію.

Для досягнення мети роботи необхідно вирішити наступні **завдання:**

-здійснити теоретико-правовий аналіз правового становища жінок на Арабському Сході;

-розкрити особливості арабського фемінізму та з'ясувати, якими способами жінки боролися за свої права в арабському регіоні;

-визначити вплив релігії ісламу на визначення прав жінок;

-проаналізувати законодавство арабських країн та закріплені у ньому права жінок;

-проаналізувати міжнародні стандарти захисту прав жінок та особливості їх застосування в країнах арабського регіону;

-розкрити роль рішень Європейського суду з прав людини на розширення прав жінок;

-дослідити ідеологію терористичного режиму «Талібан» та його вплив на права афганських жінок;

-проаналізувати реакцію міжнародно-правової спільноти на обмеження прав жінок терористичним режимом «Талібан».

Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають у процесі захисту прав жінок в арабському регіоні.

Предмет дослідження є правове становище жінок в Арабському світі та міжнародно правові стандарти у сфері захист прав жінок.

Методи дослідження. У ході дослідження були використані фундаментальні, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. За допомогою світоглядного діалектичного методу пізнання, який дає змогу дослідити проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми, вдалося здійснити системний аналіз становища жінок в арабському регіоні під кутом теоретико-правового виміру.

За допомогою загальнонаукового методу аналізу були опрацьовані основні положення Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, Європейської конвенції з прав людини, рішення Європейського суду з прав людини та інших міжнародно-правових документів у сфері захисту прав жінок.

Спеціально-науковий історико-правовий метод застосовувався для визначення впливу релігії ісламу на права жінок, а також ддля вивчення та порівняння прав жінок у доісламський та після ісламський період. За допомогою логічного методу було обумовлено послідовність викладення

матеріалу, його узгодженість. Цей метод надав можливість сформулювати висновки, які впливають із викладеного матеріалу.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані на 22 Міжнародній науково-практичній конференції «Політ. Сучасні проблеми науки» за темою «Гендерне питання на Арабському Сході: гендерна нерівність, арабський фемінізм та досягнення арабських жінок».

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається зі переліку умовних скорочень, вступу, трьох основних розділів, які містять вісім підрозділів, висновку та списку використаних джерел, який нараховує 55 позицій. Загальний обсяг роботи – 66 сторінок, у тому числі 6 сторінок списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ЖІНОК В АРАБСЬКОМУ СВІТІ

1.1. Гендерне питання на Арабському Сході: гендерна нерівність, арабський фемінізм та боротьба жінок за свої права

Боротьба жінок за свої права сягає у глибину століть. Свого поширення та масового характеру вона набуває разом із буржуазно-демократичними революціями і особливого успіху досягають у західних країнах у ХХ столітті. Але на Арабському Сході цей процес йшов значно повільніше. Устрої, які закріпило суспільство, патріархальні засади релігії, традиції мусульманського права та режим держави є завадами для розвитку та самореалізації арабської жінки. Часто закони, жорстка інтерпретація ісламу, мотивами яких є захистити «слабку стать», навпаки, ставлять жінок в більш несприятливе становище. Попри такі умови та патріархальний устрій світу, жінки продовжують боротися за свої права.

Відношення до проблем жінок в арабському регіоні викликає багато питань та є досить невизначеним. Націоналісти, розглядаючи права жінок крізь гендерну рівність та принципи світських норм, схилившись до ідеології міжнародного фемінізму. Представники світського фемінізму дотримуються концепцій західної демократії та стверджують про суперечність ісламу та прав жінок через ієрархію, яка диктується релігійними канонами [11].

Особливість правового становища жінки в арабському регіоні полягає в тому, що її права визначаються, насамперед, релігійними догмами. Це обумовлено тим, що цей регіон відноситься до мусульманської правової сім'ї, в якій головним джерелом права є Коран. Тому арабські жінки розпочали свою боротьбу саме з доведення того, що Коран захищає їхні права та проголошує рівність між представниками різної статті. У результаті цього виник феміністичний рух, який зовсім відрізняється від звичного для

нас європейського фемінізму. Порівнюючи з головними питаннями протестів європейських феміністок, мусульманки не можуть протестувати за дозвіл абортів, або ж за одностатеві стосунки, так як це прямо забороняється Кораном [3].

Сьогодні дана течія має назву “Мусульманський холістичний фемінізм” та включає в себе багато дискурсів. Головною ціллю цієї течії є тлумачення релігійних джерел, а саме Корану крізь призму фемінізму та гендерної рівності. Її учасницями можуть бути не тільки мусульманки, а також жінки, що сповідують інші релігії. Мусульманський холістичний фемінізм працює проти радикальних інтерпретацій ісламу, які просувають насилля та гендерні ролі. Дану течію найкраще приймають в більшості політичних режимах та суспільствах в арабському регіоні, для яких Коран та іслам є дуже важливою та невід’ємною віхою. Таку стратегію підтримують найбільші світові організації, такі як ООН, та інші міжнародні неурядові організації з прав людини [6].

Дана форма супротиву виникла ще у 1920-х роках в Єгипті, і з’явилася завдяки чоловіку – юристу Касіма Аміна. До середини 1990-х років ісламський фемінізм набуває поширення серед інших мусульманських країн, також зростає серед мусульманської діаспори, проводниками якого стають вчені американсько-пакистанського та афроамериканського походження - Асма Бардас та Аміна Вадуд [55].

Під час революції за незалежність країн арабського регіону, учасниці феміністичного руху стверджували про необхідність розмежування між релігією та державою. Проте в регіоні такий секуляризм асоціювався з західною практикою, тому досягти такого розмежування вдалося не у всіх країнах. На сьогодні, ця течія існує, але її представниці стверджують про секуляризм в такій формі, яка передбачає важливу роль релігії після відділення її від державної влади [40].

У ході революцій за незалежність, виникли нові форми фемінізму. Представниці нового ісламського фемінізму стверджували, що неправильне

трактування ісламських канонів, робить жінку залежною від чоловіка, і у цьому, перш за все, є винним патріархальний Захід. Жінки пояснювали, що нові правила, які прийшли із появою нових економічних відносин, зміною системи державного управління, встановленні великими імперіями за колоніальних часів в мусульманських країнах, порушували права та свободи жінок та не відповідали ісламським цінностям. Прихильниці цієї течії стверджували про необхідність встановлення гендерної рівності, про яку говорить релігія, у незалежних мусульманських державах. Після здобуття незалежності мусульманськими державами, представниці ісламського фемінізму сфокусували свою увагу на побудову інклюзивних державних інституцій. Однак, їм не вдалося досягти значних успіхів у цій сфері, адже тоді виникнули нові консервативні націоналістичні рухи, які інтерпретували Коран не сприятливо для жінок [6].

Важливою персоною в ісламському фемінізмі є іранка Зіба Мір-Хосейні. З її слів, ісламський фемінізм з'явився в той час, коли посилювався ісламістський рух під час революції в Ірані. У ході розвитку Ісламської Республіки Іран, іранські жінки почали сумніватися у законності тлумачення та застосування шаріату державою в публічній та приватній сферах. Активістки-мусульманки не намагалися посилити недовіру до держави, а, навпаки, за допомогою приписів Корану, до яких сама держава закликає, домогтися правильного трактування святих канонів та оминати суперечливості влади та релігії у визначенні прав жінок. Поява ісламізму є умовою для постійного діалогу між ісламом і фемінізмом.

У своїй праці Зіба Мір-Хосейні запитується якою мірою та якими способами можуть бути узгоджені обмеження прав жінок, які накладені шаріатськими текстами. Вона стверджує, що «феміністичне» перерахування шаріату можливе, навіть стає неминучим. Перш за все, це пов'язано з тим, що представники шаріату перебуваючи у владі, мають справу з суперечливими цілями, встановленими їх власним порядком і дискурсом, які полягають у підтримці сім'ї та поверненні жінкам їхнього «справжнього і

високого» статусу в ісламі. Тоді і виникає напруга між практикою шаріату та управлінням державою, яка відкриває простір для нових інтерпретацій норм шаріату в масштабі, який не має прецеденту в історії ісламського права [55].

Варто зазначити, що першою великою асоціацією ісламського фемінізму стала «Сестри в Ісламі». Вона виникла у 1980-х роках та діє сьогодні. Дослідниці-учасниці цієї організації аналізують Коран та життя Пророка. Поряд з цією асоціацією існує також «Musawah», яка є транснаціональною мережею феміністок. Прихильниці цієї організації співпрацюють з національними громадськими організаціями, проводять конференції, виступаючи за гендерну рівність у всьому регіоні та світі.

Незважаючи на те, що такі феміністичні рухи виникли ще в 19 столітті, результати їхньої діяльності можна спостерігати лише з кінця 20 століття. Так, Туреччина та Марокко першими почали змінювати своє законодавство щодо прав та свобод жінок. Влада Туреччини внесла зміни до своєї Конституції та Цивільного кодексу про те, що чоловік та жінка є рівними в сім'ї. Проте можна стверджувати, що таким змінам передував вплив Європейського Союзу та політики гендерної рівності, які повинні впровадити всі потенційні члени союзу [6].

Значну роль у вирішенні питання гендерної нерівності також відіграють жіночі організації в країнах Перської затоки. Феміністичні рухи в цьому регіоні вплинули на утворення жіночих організацій. Серед таких можна згадати товариство жінок Бахрейну. Дана організація отримала фінансування і підтримку ЮНІФЕМ та займалася проведенням спеціальних навчальних програм та залученням жінок до політичної діяльності країн [41].

Ще однією організацією, яка внесла свої зміни до ставлення гендерного питання на Арабському Сході став Йорданський форум ділових жінок, який займається підвищенням рівня освіти арабських жінок та професійною підтримкою. Основним завданням форуму було вплинути на розширення прав та можливостей жінок в регіоні у соціальній, культурній, правовій та економічній сферах [37].

Одним із засобів вираження своїх думок, боротьби за свої права та свободи у арабських жінок є мистецтво. Серед активісток-мусульманок найбільш популярною є сирійка Мона Гайдар. Її відео-кліп на пісню Ніжабі (Wrap My Hijab) назвали однією з найкращих протестуючих пісень 2017 року та одним із 25 найкращих феміністичних гімнів усіх часів. У своїй пісні Мона вказує на безглуздість позиції Заходу заборонити носіння хіджабу мусульманкам [42].

Такий засіб боротьби за свої права найважливішим є для жінок, які проживають в Саудівській Аравії та Ірані. Ці держави характеризуються консервативним політичним режимом та жорстким обмеженням прав жінок. Творча діяльність є чи не єдиним способом вираження жінками своїх думок в цих країнах. В Саудівській Аравії, жіноча музична група Маджед Аль-Іси в своєму відео-кліпі на пісню "Hwages", що в перекладі означає - стурбованість, показала все, що їм заборонено законами держави [38]. Вони грали у волейбол, водили автомобіль, будучи одягненими в кольорові бурки, та співали «Боже, позбав нас чоловіків». Цією піснею виконавці продемонстрували свою справжню позицію жінки, життя якої повністю залежить від чоловіка. Такі дії жінок у відео-кліпі були ризикованими, адже раніше за опублікування в соціальній мережі відео, де жінка водить автомобіль, була заарештована Маналь аль-Шаріф. В результаті цього в 2011 році у країні проходив великий протест, і тільки у 2018 році у Саудівській Аравії набув чинності закон про скасування заборони для жінок на водіння автомобіля [50].

Іранські жінки також намагаються боротися за свої права через мистецтво. Однак наслідки для деяких жінок були плачевними. Так, іранська карикатуристка Атена Фаргхадані в 2014 році у результаті заборони парламентом контролю над народжуваністю та обмеження доступу до контрацепції, зобразила парламентарів у вигляді кіз і мавп та зробила мультфільм (див. Додаток 1). Після цього 12 стражів революції насильно забрали її із дому та суд позбавив її волі на 12 років за поширення

пропаганди проти системи та образу членів парламенту через малюнки. Пізніше її звинуватили за нелегальні сексуальні відносини та непристойне поведіння по відношенню до юристів у в'язниці. Тож, арабські жінки, виборюючи свої права, висловлюючи свою думку постійно ризикують своїм життям [4].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що питання гендерної нерівності на Арабському Сході ще потребує вирішення та підтримки з боку міжнародної спільноти. Перш за все, дана проблема залежить від самих держав даного регіону та бажання їхнього встановлення курсу на глобальний розвиток. Не дивлячись на деякі відхилення, жінки за допомогою міжнародної підтримки та самоорганізації феміністичних рухів, досягають своєї цілі - розширення прав та можливостей у всіх сферах. Основною метою ісламського фемінізму є тлумачення релігійних джерел крізь призму фемінізму та гендерної рівності.

Ризикуючи та висловлюючи свою думку, щоб побороти жорсткі гендерні норми, жінки демонструють своє прагнення свободи, вони прагнуть зробити суспільство більш справедливим та сприятливим. Тому, жінки потребують підтримки з боку суспільства, аби разом побороти патріархальний устрій, який обмежує їх та збільшує стереотипи про спосіб життя арабської жінки.

1.2. Вплив релігії ісламу на права жінок

Відомо, що релігія відіграє важливу культурно-історичну роль у світі. Релігія виступає в якості могутнього засобу упорядкування і збереження традицій та звичаїв, формуючи єдині зразки думок, поведінки та почуттів. До прикладу, у Середньовіччі церква володіла монополією у сфері ідеології та виконувала економічні й політичні функції.

З появою ісламу, законодавство арабських держав зазнало великого впливу, воно повинне відповідати головним цінностям та приписам святого

письма. Це нова релігія, яка принесла зміни у арабський світ. Іслам виник у VII ст. в Аравії, а його засновником був пророк Мухаммад, який у своїх проповідях закликав вірити в єдиного Бога (Аллаха) і бути покірним його волі. Для ісламу характерним є неподільність багатьох сфер: духовної і практичної діяльності людини, релігійної і світської влади, законоположень і етики, юриспруденції і праведного способу життя.

Основою правового регулювання в мусульманських країнах є шаріат, який проявляється в конституціях країн, законах сім'ї та кримінальних кодексах. Шаріат (араб. «аш-шаріа», «прямий, правильний шлях», «розпорядження», «законоположення») – це зведення правових, морально-етичних і релігійних норм ісламу, яке містить норми державного, спадкового, кримінального і шлюбно-сімейного права, а також культових розпоряджень, що регламентують усе суспільне й особисте життя мусульман. Інакше кажучи, шаріат - це релігійний Закон, звід правил поведінки мусульман на всі випадки життя [15].

Головним джерелом шаріату є Коран, який визначив дух шаріатського законодавства, заклав основи найважливіших настанов шаріату. В його канолах йдеться про всі аспекти повсякденного життя: шлюб, придане, права і обов'язки подружжя, розлучення і різні засоби розривання шлюбу, період після розлучення, виховання чужої дитини, договори, позики, застави, ваги і міри, відшкодування збитків, клятви й обітниці, покарання за злочини, заповіді, наслідування, справедливість, закони війни і миру, судочинство.

У більшості мусульманських країн права жінок, її життя та становище в суспільстві розглядається крізь призму релігії. Існує тенденція, що релігія ісламу обмежує права жінки. Аби спростувати цю думку або підтвердити, варто проаналізувати доісламський період та період після появи ісламу.

Відомо, що релігія іслам – нова релігія, яка виникла у сьомому столітті. До того стародавні араби були багатобожниками. Вони поклонялись богам, шанували їх та приносили жертви. Було поширене також поклоніння

деревам, каменям, джерелам, різним духам, джинам та шайтанам, які були посередниками між людьми і богами.

У язичницькому суспільстві статус жінки був як рабині, і найчастіше їх становище було гіршим за тварин. Вони не мали прав і гідності, не отримували частки ні від батьків, ні від подружжя у спадок. Але іслам забезпечує частку жінки у власності батьків і чоловіка. Звична для нас форма шлюбу була повністю відсутня. Існували такі види шлюбу, які можна розглядати як блуд, проституцію, перелюб або поліандрію. Чоловіки могли одружуватися з будь-якою кількістю жінок, і не було особливих правил щодо шлюбу, вони могли одружуватися навіть на двох рідних сестрах одночасно.

Чоловік володів правом розлучення, яке було настільки необмеженим, що він міг розлучитися зі своєю дружиною, коли захоче, без будь-яких законних підстав і міг скасовувати розлучення стільки разів, скільки йому заманеться. Він міг нелогічно звинуватити свою дружину в брехні, залишити її з ганьбою, яка завадить іншим залицяльникам, в той час як він сам буде звільнений від будь-якої відповідальності за утримання або законних покарань. Жодна з дружин не могла отримати придане. Неправдиві звинувачення в непристойності часто використовувалися для того, щоб позбавити дружину права на придане [45].

Жінки вважалися матеріальними речами, і якщо чоловік не міг сплатити свій борг протягом свого життя, після його смерті його кредитор володів його дружиною як відшкодуванням. Дитина жіночої статі вважалася поганою прикметою, і батьки боялися, коли у них народжувалась дівчинка. Вони не тільки ставали нещасними, але й соромилися своєї дитини [47].

Натомість, з появою ісламу становище жінок дещо покращилось. В ісламі відсутні розбіжності між чоловіками та жінками щодо їхнього ставлення до Аллаха, оскільки їм обіцяна однакова винагорода за хорошу поведінку та однакове покарання за погану. У Корані зазначається, що Бог створив людей з чоловіків і жінок, і, незважаючи на емпіричні відмінності

між людьми (за ознакою раси, статі тощо), Коран розглядає їх як рівних і тільки ранжує людей на основі їх морального вибору та благочестя. Бог створив чоловіків і жінок з однієї душі, як охоронців один одного у відносинах співпраці, а не панування [1].

Тож, іслам не допускає домінування чоловіків над жінками, а захищає права, гідність, честь і статус жінок, забезпечуючи гендерну рівність, а також рівність прав як чоловіків, так і жінок у кожній сфері людського життя.

Оскільки іслам заповідає чоловікам ставитися з співчуттям і повною повагою до своїх дружин, жінки в ісламі є поважними та почесними. Жінка як мати має величезну повагу в ісламі, ніж будь-яка інша людина. Священний Коран наказує мусульманам демонструвати повагу до своїх матерів і добре відноситися до них, навіть якщо вони є невіруючими. Пророк наполегливо стверджує, що права матері є вищими. В ісламі жінки є найбільш поважними та почесними «якщо вона дружина, вона супутник життя, якщо вона як мати, то рай під ногами матері, якщо вона дочка, то це благословення Всемогутнього Аллаха» [49].

Питання шлюбу в арабських країнах завжди привертало гострої уваги. В ісламі шлюб є важливим етапом в житті кожного мусульманина, це вчинок на благо Аллаха, тому що чоловік і жінка люблять один одного і допомагають один одному докладати зусиль, щоб продовжити людський рід, виховувати своїх дітей, щоб вони стали справжніми слугами Аллаха [34].

Прийнято вважати, що у подружньому житті арабів, права жінок не захищені, вони знаходяться під владою свого чоловіка, який обмежує дружину у всьому. Проте мусульмани дуже віруючі люди, та приписи святого закону дуже важливі для них.

Іслам покращує становище арабської жінки у сімейних стосунках, їй надається право самій обирати нареченого, вона має такі ж права як її чоловік. Через дійсний шлюб встановлюється взаємне право спадкування, а

дружина отримує право на придане та утримання. Порівнюючи з доісламськими звичаями щодо правонаступництва, які були мстивими та нерозумними і в більшості випадків порушували справедливість, іслам забезпечував права на спадщину для жінок [48].

В ісламі жінки мають право працювати та свободу вибору професії. Але при виборі професії вони повинні мати на увазі, що у них є певні обмеження через свою фізичну структуру. І хоч святе письмо дозволяє жінкам працювати нарівні з чоловіками, обирати будь-яку професію, сучасний арабський світ ще досі цього прийняти не може, тому жінки стикаються з гендерною нерівністю у цій сфері. На сьогодні існує певний перелік професій, яким може навчатися жінка. Переважно жінки стають вчителями та медиками. Що стосується медичної професії, то жінки-лікарі дуже потрібні в галузі гінекології та акушерства. Зазвичай жінки соромляться та навіть іслам забороняє звертатися до лікаря-чоловіка під час допологового та післяпологового лікування, але якщо мова йде про життя і смерть, то за особливих обставин це дозволено.

Тож, проаналізувавши ці два періоди, можна сказати, що становище жінки покращилось з появою нової релігії іслам. Її статус як рівної до чоловіка закріплено у Корані, який захищає її права, честь та гідність. Вона отримала право на спадок, вільно обирати професію, самостійно обирати чоловіка та володіти з ним рівними правами. І хоч гендерна нерівність на сучасному етапі розвитку арабських країн присутня, можна стверджувати про перспективи її ліквідації у всіх сферах.

Насамперед, завадою для нормальної реалізації своїх прав жінками є неправильне уявлення про жінок відповідно до ісламських норм та домінування чоловіків над ними. Ці хибні уявлення прямо нехтують жінками, зневажають їх і дискримінують. Деякі люди без належних релігійних знань, щоб домінувати над жінками, позбавити жінок їхніх прав, передбачених ісламом, і встановити перевагу чоловіків над жінками, практикують ці хибні уявлення як правління ісламу. Подібну ситуацію

можна спостерігати у Бангладеш, у якому іслам є державною релігією, яку сповідують майже 90% населення [31].

Питання шлюбних стосунків найкраще показує ситуацію щодо становище жінки. Згідно з ісламом, для дійсного шлюбу необхідна вільна згода нареченого і нареченої. Натомість суспільство Бангладешу, де домінують чоловіки, не признають важливість згоди нареченої у разі шлюбу. Вони вважають, що згода батька чи опікуна є остаточною для одруження дівчини. Таке домінування та нехтування принципами ісламу обмежує права молодих жінок обирати собі нареченого [44].

У даній країні чоловіки є прихильниками багатоженства, вважаючи, що це дозволено ісламом. В Корані припускається така можливість, але за певних умов. У результаті неправильного розуміння та сприйняття ісламських правил, чоловіки зловживають ними та користуються такою можливістю. Проте Коран зазначає: «Якщо ти боїшся, що не зможеш справедливо поводитися з сиротами, одружись на жінках на свій вибір, двох, трьох чи чотирьох; але якщо ти боїшся, що не зможеш з ними впоратися справедливо, то тільки один» [36].

Наведене вище правило про багатоженство є умовним. Логіка виправдання полігамії полягає в тому, що вона запобігає розлученню з хворою, старшою та безплідною дружиною, а також утримує чоловіків від позашлюбних стосунків [39]. Якщо чоловік хоче взяти більше однієї дружини, він повинен мати достатні фінансові ресурси, щоб задовольнити потреби інших дружин, яких він узяв, і він повинен чинити рівну справедливість з ними щодо виконання їхніх подружніх та інших прав. Зазвичай, причинами поширення помилкових уявлень у Бангладеш щодо прав жінок в ісламі є відсутність належних знань щодо правил і норм ісламу, прагнення чоловіків встановити домінування над жінками та позбавити жінок їхніх законних прав, наданих їм ісламом. Через відсутність належних ісламських знань іноді жінки також звинувачували іслам у несправедливості або позбавленні їх повних можливостей, обіцяні релігією.

Тому, узагальнюючи вище сказане, можна зробити висновок, що релігія відіграє важливу роль у формуванні прав людини, вона формує поведінку та ідеологію суспільства. Порівнюючи два періоди – до- та післяісламський, відбувся перехід до нового усвідомлення, змінилася віра, боги та звичаї.

З появою нової релігії та нових правил, такої як іслам, покращилось становище жінок в арабському регіоні. Її статус закріпився у Корані та надав права рівні чоловікам. Найбільш помітні зміни, можна спостерігати у сімейних правовідносинах: жінку почали шанувати, її становище більше не порівнювалося з матеріальним, вона перестала бути річчю та стала поважним членом сім'ї. Вона отримала право працювати, здобувати освіту та обирати собі нареченого.

Проте у деяких країнах прагнення обмежити права жінок, досі присутнє. Неправильне розуміння ісламських принципів та правил, домінування чоловіків над жінками, створення правових норм, які суспільством визнаються як виключно релігійні, призводить до створення хибних переконань щодо релігії ісламу. Чоловіки користуючись необізнаністю жінок, їхнього нерозуміння ісламу, використовують таку слабкість на свою користь. Прикладом цьому є полігамія, яка дозволена Кораном, але в конкретних випадках (прихистити сироту) і за певних умов (фінансові можливості для утримання декількох дружин). Ігнорування таких умов, відсутність належних знань, нехтування жінками та дискримінація і призводить до формування суспільної думки щодо несправедливості даної релігії. Щоб знати права жінок в ісламі та розуміти їх фактичне становище, усунути поширені помилкові уявлення щодо прав жінок в ісламі, а також для зміни домінуючого менталітету чоловіків, важливими є належне знання ісламу та обізнаність жінок.

1.3. Законодавче закріплення прав жінок в арабських країнах: досягнення та обмеження

Для комфортного життя людині потрібна чітко сформована структура, в якій вона зможе співіснувати та взаємодіяти з суспільством. У результаті цивілізованого розвитку саме держава стала такою структурою. Вона виступає як незалежний арбітр, що вирішує суперечки та конфлікти, встановлює порядки та приймає справедливі рішення для врегулювання ситуацій. За допомогою законів та діяльності державних органів влади, забезпечується громадський порядок в суспільстві. Держава стала головним гарантом забезпечення прав і свобод своїх громадян, і країни арабського регіону не виключення.

На Заході існує багато помилкових уявлень про проблеми, з якими стикаються арабські жінки. Панує образ завуальованих, прикутих до дому, неосвічених жінок, яким потрібна допомога, щоб зробити перші кроки до емансипації. Без сумніву, такі уявлення про арабських жінок є результатом законодавчого устрою держави та її залучення у захист прав жінок. Так, як саме держава виступає гарантом прав людини, варто проаналізувати систему права країн арабського регіону та з'ясувати її вплив на правове становище жінки.

Країни Арабського Сходу відносяться до мусульманської правової сім'ї. Мусульманське право більшістю сучасних вчених трактується як відображення різних соціальних явищ, яке належить до релігійної та юридичної систем. Так, як релігія у цій правовій сім'ї має великий вплив, вона заснована на релігії, тому мусульманське право можна назвати релігійним. Закони мусульманського права беруть за основу Коран та Сунни, створюючи єдиний центр цієї системи. Норми даного права доповнюють та розвивають релігійні правила, проте в деяких випадках можуть мати з ними розбіжності, але ні в якому випадку не мають суперечити святому письму. Тож, мусульманське законодавство слід вважати частиною ісламської соціально-нормативної системи регулювання.

Для того, щоб визначити особливості мусульманського законодавства та його вплив на становище жінки в арабському регіоні, слід розпочати з джерел цього права. Правознавці не мають єдиної думки щодо джерел, але більшість з них вважають засадчими документами Коран і Суну. Їхні норми незмінні і вічні, мають божественне походження та найвищу юридичну силу. Інші нормативно-правові акти, які приймаються державними органами влади повинні відповідати цим святим приписам і не можуть суперечити їм [23]. Принципи та правила цих доктрин відображаються в низці конституцій більшості мусульманських країн. Наприклад, у Саудівській Аравії, де немає писаної конституції, норми божественного походження мають найвищу юридичну силу. Відповідно до них створюються інші закони, які в ієрархії посідають вторинне місце [26].

Друга група джерел мусульманського права складається з юридичних норм, які посилаються на Коран. Сюди можна віднести *qiyās* – умовивід за аналогією; *fatwā* – рішення вищих мусульманських духовних осіб, наділених відповідною владою, з окремих релігійних питань; *iğmā* – думка мусульманських авторитетів із загальних питань; *iğtihāt* – творча розробка і тлумачення правових і релігійних норм, що здійснюється засновниками богословсько-юридичних шкіл [17].

До третьої групи належать звичаї та традиції ісламських народів. До цієї категорії відносяться *urf* та *ādat* – звичаєве право. Норми звичаєвого права відображають традиції, звичаї та обряди, яких дотримувалося арабське населення ще до прийняття ісламу. Також до мусульманського права увійшли звичаї підкорених народів, а саме турків, персів, єгиптян, римлян та інших. Такі звичаї особливо поширені у ряді держав у яких відсутні писані конституції, як у Саудівській Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратах та Омані. Такі норми регулюють порядок престолоуспадкування і прерогатив монарха.

Важливим етапом для розвитку мусульманської системи права було видання Маджалли та законодавства щодо питань особистого статусу особи.

Після цього мусульманські норми набули характерних для сучасного законодавства форм правил поведінки. У більшості країн мусульманської системи права, правовий статус особи є забезпеченням прав і свобод, які відповідають ісламським догмам та гарантується державою. Це обумовлено тим, що в таких країнах правовий статус пов'язаний з курсом держав на впровадження ісламських норм у всі сфери життя та закріплюється на конституційному рівні. Наприклад, в основному законі Катару закріплено принцип рівноправності громадян незалежно від їх віросповідання. Натомість, цей закон передбачає впровадження державою правильних ісламських релігійних правил у суспільну практику [24].

В конституціях деяких держав встановлюються гарантії прав людини у випадку, коли вони відповідають вимогам шаріату, що прямо демонструє залежність правового статусу особи від релігії ісламу. Так, конституція Ємену закріплює, що держава гарантує публічні та індивідуальні права лише у відповідності їх шаріату та закону. В інших випадках конкретні права і свободи людини, що не відповідають релігійним принципам підлягають обмеженню. Наприклад заборона переслідування депутатів за висловлення ними думки яка передбачена конституцією Марокко, не має місця у випадках, коли такі висловлення стосуються критики ісламської релігії та монархічного ладу в державі.

Правовий статус жінки у мусульманській системі права найкраще можна оцінити через систему регулювання сімейних відносин, яка є яскравим прикладом того, як релігійні традиції мусульманського права впливають на сучасне законодавство країн арабського регіону. У конституціях країн на Арабському Сході сім'я проголошується основою суспільства, а її фундаментом є релігія, патріотизм та мораль. Таке твердження можна спостерігати у конституціях ОАЕ та Бахрейн. У Єгипті передбачається регулювання сімейно-шлюбних відносин відповідно до мусульманського права та встановлюється, що держава прагне до збереження характеру єгипетської сім'ї з її цінностями і традиціями" (ст. 9). Також норми

цієї конституції стверджують, що правове становище жінки в сім'ї залежить від приписів мусульманського права (ст. 11) [16].

Шлюб є одним з центральних інститутів сімейного права. Мета укладання шлюбного договору полягає у створенні сім'ї між рівноправними чоловіками та жінками. Тоді як основним завданням держави є створення умов складання такого договору та забезпечення захисту особам у цих відносинах. Саме в арабському регіоні шлюбні відносини та становище у них жінок є гострим питанням. Укладаючи шлюб жінки зазнають певних обмежень, що проявляються у наданні згоди на одруження, самостійному обранні нареченого та отриманні права на придане. Так, наприклад, законодавством Ємену передбачена норма, у якій йдеться про укладання шлюбного договору опікуна нареченої від її імені, не встановлюючи мінімального віку жінки та без її згоди. Проте згода нареченої потрібна у момент весілля, а це можливо лише після виповнення нею 16 років, і саме з цього віку жінка може вимагати розлучення у суді.

Тому, важливою умовою для шлюбу є досягання певного віку. Порівняно з чоловіками, яким дозволено одружуватися з 18 років, жінки виходять заміж значно раніше. У Сирії та Лівані вік шлюбної правоздатності у жінок настає з 17 років, у Ємені та Єгипті - з 16, у Йорданії, Тунісі та Марокко - з 15 років, і часто це відбувається не по їхній волі. Таке раннє подружнє життя та вагітність значно впливає на права жінок та їхнє здоров'я, обмежує їх у працездатності, в участі у соціальному житті та в праві на здобуття освіти. Адже з появою чоловіка та дітей жінка повинна піклуватися про їхній добробут та виховання [24].

На Арабському сході, окрім прав жінок у сімейних відносинах, багато уваги привертає визнання їхніх політичних, освітніх та громадянських прав. З шістнадцяти країн, розташованих на Близькому Сході та в Північній Африці, десять підписали, а дев'ять ратифікували Конвенцію про всі форми дискримінації щодо жінок. Проте навіть у цих країнах політичні, освітні й особливо особисті права жінок дуже відрізняються.

Арабські країни серйозно обмежують політичні права всіх своїх громадян, чоловіків і жінок. Навіть якщо їх визнають на папері, на практиці їх рідко поважають. Лише три арабські країни не визнають право жінок голосувати та балотуватися на виборах. Дві з трьох держав, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати, взагалі не проводять вибори, залишаючи Кувейт єдиною країною, яка проводить регулярні вибори, але виключає участь у них жінок. Деякі країни Близького Сходу визнали політичні права жінок відносно рано — Сирія в 1949 році, Ліван у 1952 році, Єгипет у 1956 році та Туніс у 1957 році. Інші ж арабські країни визнали політичні права жінок приблизно в той самий час, що й більшість країн, що розвиваються.

Питання представництва жінок у національному парламенті також є проблематичним. Хоча конституції держав арабського сходу закріплюють та гарантують рівні громадянських та політичних права для жінок та чоловіків, це не може означати повну та автоматичну їх реалізацію.

Часто жінок не сприймають як рівноправних представників у парламенті і не довіряють у прийнятті політичних рішень у країні. Про це свідчить відсутність жінок у національних парламентах та органах державної влади. За останні роки, в деяких країнах зафіксовано прогресу у досягненні цілі 30-відсоткового представництва. Такими країнами є Туніс, Алжир, Джебуті, де частка жінок у парламенті найвища порівняно з іншими державами в регіоні.

Важливими змінами, що вплинули на покращення становища жінок було запровадження форми гендерної квоти для єдиної або нижньої палати національних парламентів. Так, у 12 арабських державах усі члени парламенту обиралися прямим шляхом, а саме Алжир, Бахрейн, Джебуті, Ліван, Лівія, Мавританія, Марокко, Оман, Судан, Сирійська Арабська Республіка, Туніс і Ємен. Та найбільшим приростом участі у представництві парламенту жінок спостерігається у Джебуті. Парадоксальним є те, що у країнах, де жінки досягають найвищого ступеня освіти, знаходяться серед країн, у яких найменша кількість жінок у парламенті.

Вражаючим історичним досягненням є збільшення кількості жінок у парламенті Бахрейну. Починаючи з 2006 року, жінки обиралися у парламент, проте тоді місце отримала лише одна представниця. Ситуація повторилася і на виборах у 2010 році, у 2014 році три жінки потрапили до нижньої палати, а у 2018 році кількість жінок зросла до шести. Ще одним історичним досягненням було прийняття на посаду спікера парламентської палати. Нею стала Фузія Зайнал, перша жінка, яка зайняла цю посаду у Бахреїні та третьою арабською жінкою в світі з цим званням.

А.Ю. Замула зазначає ряд причин, які впливають на політичне життя жінок у всьому світі, а саме: відсутність у жінок необхідного власного капіталу; схильність жінок займатися сім'єю, господарчими проблемами та браку часу; намагання чоловіків обмежити доступ жінки до важелів влади; відсутність підтримки жінок з боку впливових осіб. Безумовно, такі причини характерні для країн всього світу, однак на Арабському Сході ситуація найбільш гостра [10].

Освіта не відкриває однакових можливостей працевлаштування для жінок, як для чоловіків. Гендерна нерівність у цій сфері не дозволяє жінкам повністю реалізовувати це право, навчатися, закінчувати вузи та отримувати користь від отриманого освітнього ступеню. По-перше, в арабському регіоні присутній великий відсоток практики ранніх шлюбів, які обмежують жінку у здійсненні цього права. З появою сім'ї у жінки з'являються нові обов'язки, які важко поєднувати з навчанням, такі, як домашні обов'язки та виховання дітей. Навіть самі чоловіки можуть заборонити здобувати освіту своїм дружинам.

По-друге, матеріальне становище жінки часто не дозволяє отримувати освіту. Такими можливостями наділені заможні родини, а жінки з бідніших верств населення можуть мати лише початкову освіту, або взагалі бути без неї.

Однак за даними оцінки МОП на 2019 рік, зайнятість жінок з освітою нижче базової була вищою, ніж серед чоловіків в Алжирі, Тунісі, Мавританії,

Саудівській Аравії, Судані, та інших країнах. У Марокко у рівні зайнятості населення спостерігалася найбільша різниця на користь жінок - чоловіки 25%, а жінки 56%. У середній освіті найвищий гендерний розрив був у Саудівській Аравії – жінки 22 % і чоловіки 35 % [51].

Позитивні зміни переважно відчували молоді жінки з високим освітнім ступенем, як правило, це жінки із заможних сімей. Натомість інші жінки, що належать до біднішого верства населення, таких змін не застали, страждають довготривалим безробіттям та вимушені виходити заміж у ранньому віці.

З розвитком світової економіки, створенням вільних торгівельних зон та впливу процесів глобалізації в країнах Арабського Сходу зростає кількість робочих місць, в тому числі і для жінок, що значно вплинуло на становище жінок на ринку праці. Зокрема в таких країнах як Йорданія, Бахрейн та Єгипет стали поширеними бізнеси та підприємства, якими володіють жінки. Проте важко сказати, що такі міжнародні тенденції посприяли покращенню ситуації. Адже жінки роблять вагомий внесок в економіку держави, працюючи у промисловій галузі чи інших підприємствах, як службовець, домогосподарка чи на безоплатній роботі. Так, в арабському регіоні найвищий рівень участі жінок у робочій силі на 2019 рік було виявлено у Лівії, Мавританії, Катарі та Об'єднаних Арабських Еміратах, Бахреїні, Коморських островах, Джібуті, Кувейті.

За статистикою, жінки становлять більше 25 % робочої сили. Проте у всьому регіоні можна спостерігати великий гендерний розрив між жінками та чоловіками. Найбільшою різницею у робочій силі виявлено у Которі де відсоток жіночої робочої сили становить 58 % а чоловічої- 95% [51].

Переважає кількість жінок працюють в сільськогосподарському секторі. Держави, у яких сільське господарство є основою економіки, кількість жінок працюючих у інших сферах є невеликою. Зайнятість жінок у сільському господарстві на Коморських островах становила 63% порівняно з 13% у промисловості та 25% у сфері обслуговування.

У країнах Перської затоки, промисловий сектор займає головне місце серед роботодавців, тому і частка жіночої робочої сили у цій галузі велика. Зворотні дані можна побачити в Об'єднаних Арабських Еміратах, у яких більшість робочих місць у сфері обслуговування.

В деяких арабських державах великий відсоток працюючих жінок, які все одно перебувають у бідності. Відповідно до статистики МОП за 2019 рік, за міжнародною межею бідності у арабському регіоні знаходяться 7,9% працюючих жінок, тоді як світовий відсоток складає 7,1 %. Найнижчий показник в даному регіоні на Коморських островах, у Ємені, Судані, Мавританії.

Не зважаючи на те, що становище жінок в арабському регіоні ще потребує багато уваги, необхідне доопрацювання законодавства та міжнародне залучення, деякі досягнення у розширенні прав жінок мають місце. Так, у 1996 році відбулася IV Всесвітня конференція ООН зі становища жінок, яка проклала початок у вирішенні цього глобального питання та привернула увагу міжнародних жіночих організацій [29].

Всі держави арабського регіону приєдналися до Цілей розвитку тисячоліття, які акцентують увагу на розширенні прав жінок та гендерній рівності [46].

Більша частина країн, що входять до Ліги арабських держав, ратифікували принципи протоколу про гендерну рівність Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [52].

Тож, можна зробити висновок про те, що законодавство арабських країн зазнає впливу релігії ісламу. Арабський регіон відноситься до мусульманської правової сім'ї, у якій Коран та Сунни є основним джерелом права. Конституції країн цього регіону гарантують права жінкам, рівність та захист. Проте обмеження прав жінок можна спостерігати у всіх сферах життя. У деяких країнах жінка досі не може самостійно обирати майбутнього чоловіка, голосувати, працювати та отримувати освіту. Зазвичай жінки в цьому регіоні зазнають дискримінації у просуванні в державному секторі та у

наданні пільг, вони працюють на низькооплачуваній роботі та зазнають гендерної нерівності в оплаті праці, отримують меншу заробітну плату та мають обмежену кількість професій.

Отже, узагальнюючи досліджене у Розділі 1, можна зробити висновок про те, що боротьба жінок за свої права та свободи на Арабському Сході розпочалося значно пізніше ніж на Заході. Релігія ісламу має великий вплив на становище жінки в арабському регіоні. На підставі цього виник ісламський фемінізм, основною метою якого було досягти можливості тлумачення Корану крізь призму гендерної рівності. Після цього у жінок з'явилися можливості говорити про свої проблеми.

Реальне становище жінки в арабському суспільстві можна спостерігати у шлюбно-сімейних відносинах. Саме у цій сфері жінки зазнають найбільше обмежень. Крім того, у сфері державного регулювання у даному регіоні спостерігається високий рівень гендерної нерівності. Однак, з плином часу жінкам вдалося вибороти собі місце у державному секторі, на що вплинули процеси глобалізації та розвиток світової економіки. Хоч і є позитивні зміни, гендерне питання в арабському регіоні ще потребує уваги, особливо з боку міжнародного співтовариства.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В АРАБСЬКОМУ СВІТІ

2.1. Основні положення міжнародно-правових джерел щодо забезпечення прав і свобод жінок та засоби їх захисту

Розробка концепції прав людини та підняття їх на рівень міжнародних стандартів є що не найбільшим досягненням цивілізації. В цьому питанні міжнародне та національне право доповнили та збагатили один одного [19]. Внутрішнє державне право деяких країн, особливо США та Франції, яке сформувалося у результаті великих революцій в 17 столітті, вплинуло на становлення та розвиток міжнародних норм та принципів щодо прав і свобод людини. Тоді як міжнародне право вплинуло на закріплення основних прав людини в законодавстві цих держав.

Усі країни мають різні можливості для забезпечення прав людини. На це впливають багато чинників такі як релігія, національність, традиції, розвиток суспільства та інші [18]. Проте у держав є певне спільне уявлення, якими правами та можливостями може бути наділена особа, та які права повинні закріплюватися в національному праві. І права жінок не виключення.

Усвідомлення жінок своїх громадянських та політичних прав прийшло не в теперішній час і не з появою у світі ідей лібералізму та соціалізму у 19-20 столітті, а навіть раніше [14]. Так, Олімпія де Гуж, французька письменниця і громадська діячка у 1791 році опублікувала «Декларацію про права жінки та громадянки» у відповідь на знамениту Декларацію про права людини і громадянина 1789 року, стверджуючи, що остання применшує права жінок. Натомість, у своїй декларації Олімпія наголошувала про необхідність рівноправ'я чоловіків і жінок, яке в той час не сприймалося елітами та суспільством [43].

Надання жінкам можливості голосувати на виборах та бути обраною відбувалося поступово, все через опір консервативної частини суспільства. Нова Зеландія була першою країною, яка надала жінкам виборче право у 1893 році. Інші ж країни дозволили жінкам голосувати після Першої світової війни. Тож, правове становище жінок значно покращилось на початку ХХ століття.

Основними цілями міжнародного співробітництва у сфері захисту прав жінок були:

- боротьба зі злочинністю;
- міжнародне регулювання праці жінок;
- вирішення колізій у національному законодавстві у різних сферах суспільних відносин.

Так, слідуючи цим цілям було прийнято низку міжнародних конвенцій, які слугували захисту прав жінок на життя, свободу, громадянство, охорону праці та особисту недоторканість. Слід відзначити діяльність Міжнародної організації праці, заснованої у 1919 році, вона була одною з перших, яка сприяла покращенню становища жінок. Основною метою організації було покращення умов праці, в тому числі охорони праці жінок, пов'язану з материнством, на основі соціальної справедливості.

Наступним та головним етапом розробки та захисту прав жінок було створення Організації Об'єднаних Націй після закінчення Другої світової війни у 1945 році. Цей період можна назвати новою ерою встановлення прав людини. У статуті ООН визначено чіткі положення щодо принципу недискримінації на підставі статі, містяться посилання на рівноправ'я чоловіків та жінок та вимагається пошана до прав людини і основних свобод для всіх без відмінностей статі.

Одним з найважливіших кроків ООН було прийняття Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 року. У ній вперше були викладені фундаментальні права людини, якими слід користуватися та захищати. Декларацією визначається право кожної людини користуватися своїми

правами і свободами «незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» (стаття 2). Стаття 3 визначає, що «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність». У статті 7 передбачається, що «всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом» [8].

На сьогодні, велике значення має Європейська конвенція з прав людини 1950 року [35]. Дана конвенція є основним європейським договором щодо захисту прав людини, яка гарантує права і свободи кожному, хто перебуває під юрисдикцією держав-членів Ради Європи. Вона була першим документом, який надав обов'язкової чинності правам, викладених в Загальній декларації прав людини 1948 року. На сьогодні ЄКПЛ ратифікували 47 країн, серед яких немає жодної арабської країни. Проте дана конвенція захищає права усіх арабських жінок та чоловіків, які знаходяться на території однієї з країн-учасниць.

Конвенція встановлює абсолютні права, які ніколи не можуть бути порушені державами, такі як право на життя або заборона катувань, і захищає певні права і свободи, які можуть бути обмежені законом лише тоді, коли це необхідно в демократичному суспільстві, наприклад право на свободу та недоторканність або право на повагу до приватного та сімейного життя.

Незважаючи на те, що Конвенція не містить жодних конкретних положень щодо гендерного питання та дискримінації жінок, у ній містяться положення, які були визначені як релевантні до гендерної нерівності, і були використані ЄСПЛ для розробки судової практики в цій сфері. Такими положеннями є стаття 2 (право на життя), стаття 3 (заборона катувань), стаття 4 (заборона рабства та примусової праці), стаття 6 (право на справедливий суд), стаття 8 (право на повагу до приватного та сімейного), стаття 13 (право на ефективний засіб правового захисту), стаття 14

(заборона дискримінації) і протокол 12 до Конвенції (загальна заборона дискримінації).

Важливу роль у реалізації заходів щодо сприяння рівності представників різної статі відіграє Генеральна Асамблея ООН. За її ініціативою було прийнято 7 листопада 1967 року Декларацію про ліквідацію дискримінації щодо жінок. Також, у рамках ООН було прийнято ще декілька міжнародно-правових документів, що стосуються захисту прав жінок, серед них:

- Конвенція 1952 р. про політичні права жінок;

- Конвенція 1957 р. про громадянство заміжньої жінки;

- Конвенція 1962 р. про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів;

- Декларація 1974 р. про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів.

Сьогодні основним міжнародним документом щодо захисту прав жінок є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) від 18 грудня 1979 року, яка містить комплексний порядок дій для забезпечення виконання державами цих прав. У статті 1 даної конвенції визначено головною мету, а саме: «припинення дискримінації жінок, визначену як «будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі». Відповідно до статті 2 CEDAW держави-сторони зобов'язуються:

- встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками та забезпечити за допомогою компетентних національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації;

-утримуватися від вчинення будь-яких дискримінаційних актів або дій щодо жінок та гарантувати, що державні органи та установи діятимуть відповідно до цього зобов'язання [52].

Крім того, загальна рекомендація CEDAW 19 дала перше міжнародно-правове визначення гендерної нерівності у 1992 році як «форму дискримінації, яка серйозно перешкоджає можливості жінок користуватися правами та свободами на основі рівності з чоловіками».

Станом на 2022 рік Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) ратифікувало 189 держав. Лише 6 держав-членів ООН не ратифікували цей документ, серед них: Іран, Палау, Сомалі, Судан, Тонга і США. Остання підписала, але не ратифікувала.

Для того, аби права жінок захищалися, а держави, що ратифікували CEDAW, виконували свої зобов'язання, при ООН було створено договірний орган - Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. Даний орган сформулював загальні рекомендації й пропозиції, які стосуються положень Конвенції CEDAW. Він складається з незалежних експертів, які здійснюють моніторинг виконання положень і принципів CEDAW. Держави-учасниці Конвенції зобов'язані регулярно подавати звіти про реалізацію прав, передбачених Конвенцією. Під час своїх засідань Комітет розглядає періодичні доповіді держав, представлені урядовою делегацією, і надає зауваження та рекомендації державі-учасниці у вигляді заключних зауважень. Діяльність такого органу вкрай важлива, адже догляд за виконанням зобов'язань держав-учасниць, допомога та надання рекомендацій впливають на забезпечення прав жінок та їхній захист у повній мірі, як це гарантується Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Окрім вище зазначених міжнародних документів, Генеральна Асамблея ООН прийняла ще декілька важливих конвенцій та резолюцій щодо захисту прав жінок. Однією з таких є Резолюція № 63/155: Активізація зусиль із

метою викорінення всіх форм насильства щодо жінок від 18 грудня 2008 року. Цим документом Генеральна Асамблея закликає держав продовжувати розробляти підходи для ліквідації всіх форм насильства щодо жінок. Дана Резолюція наголошує на розробку стратегій у сферах правоохоронної діяльності, законодавства, профілактики, надання допомоги та реабілітації жертв [5].

Відомо, що торгівля жінками та дівчатами була і залишається актуальною проблемою у світі. Торгівля представниць жіночої статі задля сексуальної експлуатації, трудової чи для удочеріння є третім за прибутковістю видом злочинної діяльності, після продажу зброї та наркотиків. Для боротьби з таким кримінальним злочином в рамках ООН було прийнято Резолюцію №67/145: Торгівля жінками і дівчатами від 20 грудня 2012 року. У ній говориться про важливість вивчення зв'язку між міграцією і торгівлею людьми з метою сприяння захисту жінок [5].

Термін «гендерне насильство щодо жінок» визначається у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, відомій як Стамбульська конвенція, яка є третім регіональним обов'язковим документом. Стамбульська конвенція дає визначення терміну «гендерне насильство щодо жінок» як «насильство, спрямоване проти жінки, тому що вона жінка, або яке впливає на жінок непропорційно». Більше того, Стамбульська конвенція також визначає термін «гендер» як «соціально сконструйовані ролі, поведінку, діяльність та атрибути, які дане суспільство вважає відповідними для жінок і чоловіків».

Отже, підсумовуючи, можна дійти до висновку, що права людини є визначальним аспектом у формуванні міжнародного та внутрішньодержавного права. Ідея захисту прав та інтересів жінок виникла лише в кінці 18 століття, хоча жінки потребували такого захисту ще задовго до цього часу. Під впливом революцій, війн, зміною ідеології суспільства і формувались права жінок. Велику роль у формуванні таких прав відіграла

Організація Об'єднаних Націй. Створюючи відповідні органи та документи, ООН змінила уявлення про важливість жінки у соціумі. Найважливішим документом розробленим Генеральною Асамблеєю є Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Цей міжнародно-правовий документ регулює питання захисту жінок від дискримінації в усіх сферах життя. Відповідно до Конвенції CEDAW діє Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, який контролює та надає рекомендації для держав-учасниць задля кращого забезпечення прав жінок.

Не дивлячись на такі досягнення з боку міжнародної спільноти, жінки по всьому світі досі піддаються дискримінації і маргіналізації. Саме тому юристам-міжнародникам, експертам у захисті прав жінок потрібно працювати над системою захисту жінок, аби запобігати порушень та бути завжди на пересторозі, щоб захистити «слабку» стать.

2.2. Особливості застосування міжнародно-правових стандартів захисту прав жінок в арабському регіоні

Шлях до визнання прав жінок на міжнародному рівні в арабських державах був досить тривалим. Прийняття Радою Європи Європейської конвенції з прав людини у 1950 році слугувало для створення Африканської та Міжамериканської системи захисту прав людини у 1981 та 1969 роках відповідно. Тоді як в арабському регіоні ще тривалий час був відсутній такий механізм. Професор Бутрос Б. Галі у 1982 році, намагався відповісти на питання щодо причин відсутності міжарабського регіонального механізму захисту прав людини. Він стверджував, що «проблема демократії та захисту прав людини в арабських державах не є настільки важливою по відношенню з проблемами розвитку, оновлення та укріплення суверенітету та безпеки» [32].

Існує два головних підходи, які стосуються участі арабських держав в міжнародних договорах у сфері захисту прав жінок та людини в цілому. Перший підхід наголошує на те, що ісламське уявлення про права людей є завадою для участі держав арабського регіону в міжнародних угодах з прав людини. Таку позицію відкрито підтримують ряд арабських держав, які розташовані в зоні Перської затоки. Другому підходу надають перевагу більшість арабських країн африканського континенту, які є учасницями Африканської хартії прав людини і народів (1981 р) та двох Міжнародних пактів про права людини (1966). Це свідчить про те, що позиція країн Перської затоки є завадою для укладання міжарабської угоди з прав людини.

Серед організацій, які сприяли розробці міжарабської системи захисту прав людини, були Ліга арабських держав та ООН. Процес розробки проекту міжарабської угоди по правам людини розпочався у 1949 році і тривав цілих 45 років. Це обумовлено пасивністю органів ЛАД та позицій деяких держав арабського регіону, які стали перепоною для укладання міжарабського договору про права людини. Саудівська Аравія віддавала перевагу дотриманню положень раніше прийнятої Каїрської декларації прав людини в ісламі. Кувейт та Бахрейн вимагали відкласти обговорення проекту Хартії, адже були учасниками обговорення аналогічного проекту в рамках інших міжарабських органів.

Лише у 1994 році була прийнята Арабська хартія прав людини, однак в силу не вступила. У положеннях Хартії можна спостерігати вплив чинного в арабських країнах ісламського шариату. У ній не згадується про право на свободу віросповідання, адже в ісламі не допускається перехід в іншу віру. Також немає заборони полігамії, яка є поширеною у ряді арабських держав. Така прогалина є однією з форм дискримінації по відношенню до жінок. Дану Хартію часто критикували за підхід до прав жінок.

Пізніше у 2001 році Арабська комісія з прав людини рекомендувала державам-членам ЛАД переглянути Арабську хартію прав людини 1994 р. У

результаті в 2004 році було прийнято нову Арабську хартію прав людини та ратифіковано у 2008 році, яка спрямована на те, щоб поставити права людини в центрі уваги арабських держав. Хартія 2004 року покращила становище жінок, зокрема у статті 3 зазначається, що чоловіки і жінки рівні в тому, що стосується гідності людини, прав і зобов'язань в рамках позитивної дискримінації, встановленої відносно жінок ісламським шаріатом, божественними законами, чинними законами та правовими механізмами [20].

З 2011 року можна спостерігати значну зацікавленість у правах арабських жінок. Так було розроблено Арабську стратегію боротьби з насильством щодо жінок на 2011–2020 рр. даної стратегії є створення загальної системи захисту жінок від насильства, інституціоналізація процесу моніторингу та оцінювання, пов'язаного з програмами захисту жінок від насильства через Арабську жіночу організацію. Також загальною ціллю є пропагування прав арабських жінок, захист їх від усіх форм насильства та зменшення наслідків насильств. Для досягнення цих цілей розроблено вимірювальні кількісні та якісні показники захисту жінок від насильства у співпраці з Лігою арабських держав.

У 2015 році був розроблений Лігою арабських держав та прийнятий Радою міністрів Ліги арабських план дій «Захист арабських жінок: мир і безпека». Такий план спрямований на підтримку зусиль щодо виконання зобов'язань із захисту жінок в умовах конфліктів та посилення їх політичної участі в процесах розбудови миру. У плані передбачаються заходи для законодавства, політики та реформ із ліквідації всіх форм насильства щодо жінок, у тому числі керівні принципи та підготовка поліції та армії, розроблені для підтримки участі жінок в розбудові миру, протидії тероризму та попередженні конфліктів [5].

Слід також зазначити про Загальну ісламську декларацію прав людини 1981 року. В ній відображаються основні права людини, які вважаються прописаними в ісламі, а саме право на життя, право на свободу, право на

працю, право на освіту, право на соціальне забезпечення, недопущення дискримінації, право на справедливість, право на захист, право на судовий процес, право на захист права власності, право на захист від тортур, право на особисте життя, право на участь в управлінні справами суспільства та інші.

Можна вважати, що дана декларація висвітлює права людини, які зазначені в Загальній декларації з прав людини ООН [8]. Проте головна відмінність полягає у розумінні документа. Норми ісламської декларації трактуються крізь призму релігії ісламу. Саме це, в деякій мірі, є завадою для розширення прав жінок та людини в цілому, та ратифікації міжнародних стандартів у законодавство держав Арабського Сходу.

Аналізуючи преамбулу Загальної ісламської декларації можна відчуті релігійний підтекст. Зокрема зазначається, що Аллах дав людству через свої одкровення в Священному Корані і Суні Його Святого Пророка Магомета міцну юридичну та моральну основу, яка дає змогу створювати та регулювати інститути та людські відносини [9].

Незважаючи на те, що Ісламська декларація забороняє дискримінацію, велика кількість арабських жінок все ж таки зазнають її в усіх сферах життя. В Корані також можна знайти приписи, які натякають на гендерну нерівність, особливо у сфері спадкування. Так синові належить частка, що дорівнює частці двох дочок [13].

Головним етапом на шляху до ефективного захисту прав жінок було підписання та ратифікація Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок 1979 року. Станом на 2022 рік 22 країни арабського регіону підписали конвенцію, а саме Алжир, Бахрейн, Джибуті, Єгипет, Ємен, Йорданія, Ірак, Катар, Коморські Острови, Кувейт, Лівія, Лівія, Мавританія, Марокко, ОАЕ, Оман, Палестинська держава, Саудівська Аравія, Сомалі, Судан, Туніс. Всі держави, що ратифікували даний документ зобов'язані подавати звіти до Комітету з ліквідації дискримінації жінок.

Отже, можна зробити висновок, що створення міжарабська система захисту прав жінок має свої особливості. Перш за все, великий вплив на таку систему має релігія ісламу, що часто є непереборною перешкодою для ратифікації арабськими державами міжнародних стандартів системи захисту прав людини.

Враховуючи релігійні ісламські догми та закони шаріату створено Арабську хартію прав людини 2004. Вплив релігії спостерігається і Загальній ісламській декларації прав людини, яка прототипом Загальної декларації прав людини ООН.

Значну роль у захисті прав жінок відіграє діяльність Ліги арабських держав. Цією організацією створено плани та стратегії, метою яких, насамперед, є боротьба з насильством щодо жінок.

2.3. Вплив рішень ЄСПЛ на розширення прав арабської жінки

У системі міжнародних органів у сфері захисту прав жінок, велику роль відіграє Європейський суд з прав людини, який є постійно діючим судом для розгляду окремих справ. Підставою створення даного механізму є прийняття у 1950 році Європейської конвенції з прав людини. ЄСПЛ вирішує справи щодо фізичних осіб, чиї права за Європейською конвенцією прав людини були порушені, як тільки було використано всі можливі національні засоби захисту.

А саме, виходячи з тлумачення та застосування цих положень, ЄСПЛ розробив стандарти щодо гендерної нерівності та забезпечив захист перед Судом у цій сфері.

За даними ООН третина всіх жінок та дівчат зазнають фізичного чи сексуального насильства упродовж свого життя [21]. Європейський суд з прав людини виніс ряд важливих рішень, які стосувалися насильства щодо жінок. Так, аспект насильства щодо жінок розглядався Судом у справі Опуз

проти Туреччини. Саме ця справа вважається знаковою, оскільки вперше у справі про домашнє насильство Суд постановив, що мало місце порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації у поєднанні зі статтею 2 і статтею 3). Зокрема, Суд визнав, що домашнє насильство торкнулося переважно жінок, тоді як загальна та дискримінаційна судова пасивність у Туреччині створила для цього сприятливу атмосферу. Відповідно до висновків Суду, насильство, якого зазнали заявниця та її мати, можна вважати таким, що було гендерним та дискримінаційним щодо жінок. Незважаючи на реформи, проведені урядом Туреччини протягом останніх років, загальна невідповідність судової системи та безкарність агресорів, як було виявлено у справі заявника, вказували на недостатню прихильність з боку влади вжити відповідних заходів. для вирішення проблеми домашнього насильства [12].

Важливо підкреслити, що рішення Суду у справі Опуз проти Туреччини «визнають і просувають стандарт належної обачності в контексті домашнього насильства». А саме, передбачено декілька мінімумів, які забезпечують практичний зміст для оцінки дотримання державою «принципів захисту, розслідування та судового переслідування».

Ці мінімуми включають наявність судового механізму для застосування заходів захисту, а також притягнення до відповідальності за всі злочини домашнього насильства в інтересах суспільства. Як зазначалося, Суд пішов ще далі у справі Опуз проти Туреччини і визнав, що невиконання національними органами належної обачності є дискримінацією за статтю.

Більшість жінок на Арабському Сході є мусульманками. Вони сповідують іслам, одягають паранжі, хіджаб або нікаб, що приймається та шанується у цьому суспільстві. Натомість, у деяких європейських країнах носіння паранжі є порушенням закону, що, у результаті, обмежує місцевих та приїжджих жінок-мусульманок. Так, у Франції з 2011 року діє закон, який забороняє носіння одягу, що закриває обличчя в громадських місцях. Незважаючи на те, що закон використовував широкі нейтральні

формулювання, щоб заборонити будь-який тип одягу, що приховує обличчя, ЗМІ часто називали мусульманських жінок, які носили нікаб або паранджу, як основну мішень цієї заборони [7].

Для захисту своїх прав та визнання цього закону таким, що їх порушує, до Європейського суду з прав людини звернулася зі скаргою громадянка Франції. Заявниця народилася у Пакистані, у сім'ї мусульманів, вона була вірною мусульманкою і регулярно носила паранджу та нікаб. Жінка звернулася до суду стверджуючи, що заборона порушує право на повагу до приватного життя, яке захищається статтею 8 ЄКПЛ, порушує свободу віросповідання або переконань, про яке зазначено в статті 9, право на свободу вираження поглядів – стаття 10, та є дискримінаційною відповідно до статті 14 цієї конвенції [33].

Однак, ЄСПЛ не виявив порушень статей 8, 9, 10 та 14 ЄКПЛ. Суд з прав людини одноголосно постановив, що французький закон, який забороняє носіння одягу, що закриває обличчя в громадських місцях, не є порушенням захищених прав, закріплених у Європейській конвенції з прав людини. Також ЄСПЛ визнав, що закон мав легітимну мету забезпечення поваги до мінімальних вимог життя в суспільстві, а саме французького принципу «спільного життя», і визнав, що країни мають широке поле розсуду при регулюванні таких питань.

Також ЄСПЛ розглянув дослідження щодо впливу закону та врахував погляди деяких організацій на закон, у тому числі тих організацій, які подали заяву про втручання третіх сторін у справі. Організація «ARTICLE 19» стверджувала, що обмеження свободи вираження поглядів не можуть бути виправдані спекуляціями або припущеннями щодо їх необхідності служити особистим або суспільним інтересам і, що обмеження повинні бути підтвержені надійними доказами. Згідно з дослідженням, представленим іншою третьою стороною, Центром прав людини при Гентському університеті, немає доказів того, що подібна заборона служить заявленим цілям, серед яких підвищення громадської безпеки.

Судді Нуссбергер і Єдерблом подали окрему думку. На їхню думку, принцип «спільного життя» не пов'язаний чітко з правами, захищеними ЄКПЛ, і тому не може вважатися легітимною метою. Більше того, вони стверджували, що повна заборона є непропорційною і непотрібною в демократичних суспільствах.

За прикладом Франції, такий закон прийняли Данія, Німеччина, Болгарія, Нідерланди, Австрії та Бельгії [7].

Таким чином, можна спостерігати суперечність норм, що захищають право на свободу думки, віросповідання, вираження національної самобутності та норм, які спрямовані на забезпечення безпеки в демократичному суспільстві. Таке рішення ЄСПЛ відображає відхід від принципу свободи віросповідання, та демонструє пряму гендерну нерівність у свободі вираження своїх поглядів.

Підсумовуючи викладене у даному розділі, можна зробити висновок, що міжнародна спільнота по-різному сприймає сутність прав жінок та людини в цілому. Гарантії захисту прав жінок розглядаються крізь призму давно сформованих традицій, звичаїв та релігії певних країн.

Загальна декларація прав людини стала підґрунтям для прийняття міжрегіональних документів. Проте розробка регіональних документів відбувалася в різних площинах з огляду на політику країн. Суть фундаментальних прав жінок кожен з регіонів усвідомлює з певними відмінностями, або ж заперечує деякі з них. Так, у європейських угодах забороняється дискримінація жінок, натомість, в міжарабських документах відсутність заборони полігамії є однією з форм дискримінації арабських жінок. Перш за все, релігія ісламу та традиції є перешкодою для ратифікації основних міжнародних стандартів захисту прав жінок на Арабському Сході.

Як бачимо, судова практика ЄСПЛ є багатогранною та має відповіді на широке коло проблемних питань, які виникають у певних життєвих обставинах. Однак деякі рішення Суду, такі як підтримка закону щодо заборони одягу, який закриває лице, не радо приймається релігійною частиною суспільства

та обмежує право на свободу віросповідання та вираження поглядів жінок-мусульманок.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ТЕРОРИСТИЧНОГО РЕЖИМУ «ТАЛІБАН» НА ЗАХИСТ ПРА ЖІНОК В АФГАНІСТАНІ

3.1. Ідеологія режиму «Талібан» та права жінок

У серпні 2021 року увесь світ спостерігав за ситуацією в Афганістані. Після двадцяти років «затишшя», терористичне угруповання «Талібан» знову увійшов до столиці Афганістану – Кабулу, та захопив місто, встановивши свій режим. Тисячі людей евакуювались з міста, побоюючись за своє життя, особливо жінки, адже радикальний ісламістський рух найбільше впливає на їхнє становище. Тож, варто з'ясувати, хто такі «таліби» та як їхня ідеологія впливає на права жінок.

«Талібан» – це радикальне ісламське угруповання, назва якого походить від пуштунського слова «таліб» та означає студент. Це обумовлено тим, що чимало бойовиків першої хвилі були студентами медресе - ісламських релігійних семінарій в Афганістані і Пакистані. З цих шкіл члени угруповання перейняли екстремістську ідеологію, яка бере свій початок у радикальній формі сунітського ісламу. Головною метою талібів було звільнити Афганістан від іноземної військової присутності.

Ідеологія «Талібану» базується на салафізмі - радикальній формі ісламу. Таліби запровадили шаріатську форму правління, яка керується суспільними уявленнями ісламістів. Основними політичними закликами було організація життя Афганістану відповідно до шаріату у радикально традиційному трактуванні. Їхнє правління характеризується релігійною нетерпимістю щодо осіб, які сповідують іншу віру, або є невіруючими та особливою жорстокістю [27].

Історія «Талібану» розпочалася у 1979 році, коли тоді ще вони були повстанськими групами моджахедів, які воювали проти об'єднаних радянських та афганських військ. Вони боролися за те, щоб Афганістан був незалежним та ісламським. Після того, як радянські війська вийшли з Афганістану, розпочалася нова війна за владу, яка тривала ще декілька років, вже серед самих моджахедів, які ділилися на безліч угруповань. У 1992 році бойовики-моджахеди «Північного альянсу» під командуванням таджиків Раббані та Масуда і узбека Дустума оточили Кабул та встановили свій контроль.

У 1994 році з'явився ветеран війни проти радянських військ Мухаммед Омар, більш відомий як Мулла Омар, який об'єднав своїх послідовників для боротьби проти Мусадата та створив угруповання «Талібани». Муллу Омара обурило, що після відходу радянських військ в Афганістані не було встановлено ісламський режим. Назвавшись «талібами», вони оголосили себе захисниками інтересів афганського народу.

1996 року бойовики «Талібану» захопили Кабул, поваливши режим президента Бурхануддіна Раббані. До 1998 року бойовики контролювали 90% території Афганістану й фактично керували країною.

Лідер «Північного альянсу» ігнорував талібів, але члени угруповання знайшли Масудата та стратили 9 вересня 2001 року. За декілька днів терористична група «Аль-Каїда» за підтримки талібів атакувала відомий торговий центр в Нью-Йорку, що спровокувало США оголосити війну талібам.

США звинуватили «Талібан» у переховуванні лідера «Аль-Каїду», у виданні якого президенту США було відмовлено, та розміщенні на території Афганістану їхніх тренувальних баз. Америка розпочала спецоперацію «Незламна свобода», яка стала найдовшою війною в історії країни. Війська США за підтримки "Північного альянсу" розбили сили талібів. Після цього «Талібан» перейшов до вчинення терористичних актів і почали вести партизанську війну. Тільки у 2020 році США і «Талібан» уклали мирну угоду за умов, що США повинні вивести свої війська, а таліби не мають використовувати територію Афганістану для підриву безпеки Штатів. Протягом наступного року терористичне угруповання продовжувало наступати на афганські сили і цивільне населення та просувалося по всій країні.

Найбільше терористичний режим талібів вплинув на становище жінок. Якщо чоловіки могли підкоритися та вступити до лав талібів, аби зберегти своє життя, то жінки були приречені. Жінка під впливом терористичного ісламського режиму обмежена у всіх сферах життя, а у разі порушень таких обмежень – їй гарантують смертну кару.

Захопивши владу у 1994 році, режим «Талібану» запровадив систему гендерного апартеїду, фактично ввівши жінок Афганістану у стан домашнього арешту. Під час правління «Талібану» жінки були позбавлені всіх прав людини, їхньої роботи, можливості для освіти, голосу та охорони здоров'я. «Талібан» спочатку наклав суворі укази, які викинули жінок з робочої сили. Вони закрили школи для дівчат і жінок, виключили жінок з університетів. Жінкам було заборонено виходити з дому, якщо їх не супроводжує чоловік або близький родич чоловічої статі. Жінок примушували носити паранджу, яка повністю закриває тіло, залишаючи лише невеликий закритий сіткою отвір для очей. Був наказ пофарбувати вікна будинків, у який мешкали жінки, у чорний колір. Також, жінкам і дівчатам заборонили оглядатися лікарями-чоловіками, водночас забороняли працювати жінкам-лікарям і медсестрам [54].

Якщо вона не підкорялася цим дискримінаційним законам, покарання були суворими. Жінку могли бити за те, що вона показала дюйм або два шкіри під паранджою на все тіло, бити за спробу вчитися, забивали камінням, якщо її визнають винною у перелюбі. Були поширені згвалтування та насильство над жінками та дівчатами. Афганські жінки зазнали жорстокого поводження. Наприклад, у 1996 році жінці в Кабулі відрізали кінець великого пальця за те, що вона покрила нігті лаком.

«Талібан» стверджував, що дотримується чистої фундаменталістської ісламської ідеології, однак утиски, які вони чинили проти жінок, не мали підґрунтя в ісламі. В ісламі жінкам дозволено заробляти і контролювати власні гроші, а також брати участь у громадському житті. У 2011 році експерти з гендерних питань назвали Афганістан найнебезпечнішою країною для жінок.

Навіть після міжнародного засудження, «Талібан» вніс лише незначні зміни. Деякі кажуть, що це був прогрес, коли таліби дозволили працювати кільком жінкам-лікаркам і медсестрам. У Кабулі та інших містах таємно діяло кілька домашніх шкіл для дівчат. Крім того, жінки, які працювали у домашніх школах, ризикували своїм життям або були жорстоко побиті. Значним кроком у напрямку рівності було прийняття нової конституції 2003 року, яка закріпила права жінок, а в 2009 році Афганістан прийняв закон про ліквідацію насильства щодо жінок.

Поразка талібів у 2001 році звільнила всіх афганців від жорстокого режиму. Це був особливо вирішальний момент для афганських жінок і дівчат. Світ був свідком повідомлень про те, як жінки в Мазарі-Шаріфі, Кабулі та інших містах виходили на вулиці без родичів-чоловіків і кидали свої паранджі. Близько 38% жінок повернулися на роботу, 35% школярів – це дівчата, університети знову відкрилися для жінок.

Однак, після того як 1 травня 2021 року США та НАТО офіційно почали виводити свої війська з території Афганістану, столиця Кабул перейшла в режим посиленої безпеки. Пізніше президент Афганістану Ашраф Гані

залишив країну та оголосив про мирну передачу влади талібам, аби запобігти кровопролиття. Так, «Талібан» знову захопив столицю та встановив контроль над усією територією країни та назвав свій тимчасовий уряд у Кабулі Ісламським еміратом.

Країни ЄС та США розпочали термінову евакуацію співробітників своїх посольств. Тисячі громадян Афганістану намагалися втекти з країни, увірвавшись до терміналів аеропорту столиці, побоюючись режиму талібів. Тим кому вдалося вибратись з країни, радіють, але переживають за тих, хто там залишився. Біженці говорять, що «Талібан» вбиватиме усіх непідкорених режиму, не жаліючи нікого, а у жінок більше не буде жодних прав. З приходом до влади таліби негайно ввели свої правила.

«Талібан» пообіцяв м'якшу версію жорсткого ісламістського правління, яке характеризувало їхню першу перебування при владі з 1996 по 2001 рік. Але багато обмежень були запровадженні. Деякі афганські жінки спочатку чинили опір, проводячи невеликі протести, де вимагали права на освіту та роботу. Незабаром таліби схопили їх, утримуючи без зв'язку. Після звільнення більшість протестуючих мовчали.

Правління «Талібану» несе руйнівну силу на становище жінок і дівчат. Про це свідчить дослідження представників організацій Human Rights Watch та Інститут прав людини Університету Сан-Хосе (SJSU), які опитали представниць різних професій, що працюють в захопленому талібами Афганістані. Вони з'ясували, як прихід терористичного режиму вплинув на їхнє повсякденне життя. Опитавши одну з вчителів початкової школи Кабулу, стало відомо, що повернулися обмеження щодо одягу та права пересування, які вплинули на повсякденне життя: жінки знову повинні носити паранджу та пересуватися вулицями у супроводі з чоловіком. Жінка зазначила, що раніше у них була особлива форма, а тепер просто довгі сукні, паранджа, повністю закрите взуття та без високих підборів.

Представниці медичних закладів також розповіли про негативний вплив «Талібану» на їхній робочий процес. Так, одна з медичних працівників

місцевої лікарні Кабулу розповіла, що з приходом нового режиму, її керівник організував зустріч із високопоставленим чиновником «Талібану». Після того, у лікарні зібрали весь жіночий персонал, щоб сказати, як їм поводитися, одягатися і як працювати окремо від чоловічого персоналу. Жінкам порадили розмовляти з чоловічим персоналом нахабно та злим тоном, а не м'яким, щоб не викликати у них сексуальних потягів. Також були нові вимоги до носіння паранджі та довгої сукні: поверх сукні має одягатися біла форма, що ускладнює робочий процес медичних працівників. Через кілька днів вона спробувала повернутися до своєї звичайної форми – штанів, туніки довжиною до коліна та лабораторного халата, але їй зробили догану та погрожували звільненням.

Представники «Талібану» відмовлялися розмовляти з жінками, вони запитують думку тільки у чоловік. Вони наголосили: «Яка б проблема у вас не була, не підвищуйте голос. Не говоріть з нами, пишіть свої проблеми, щоб ми могли їх прочитати. Чоловіки не повинні чути жіночих голосів».

Також жінкам заборонили використовувати смартфони, вони повинні користуватися лише мобільними телефонами старих моделей, у яких немає новітніх функцій та додатків. Таке правило впливає на право доступу до інформації, включаючи інформацію про здоров'я, яка важлива для медичних працівників.

Забіулла Муджахід, речник талібів, сказав в інтерв'ю в Кабулі 7 вересня, що супроводження махрама (чоловік, що супроводжує жінку) буде потрібно лише для подорожей тривалістю більше трьох днів, а не для повсякденних заходів, таких як відвідування роботи, школи, покупки, медичні прийоми та інші потреби. Опитані жінки сказали, що зазвичай їм не потрібно мати махрама, але, схоже, з боку «Талібану» виникає новий тиск на таксистів, щоб вони не перевозили жінок, які подорожують поодиноці. Проте не всі жінки мають махрама, або ж самі чоловіки не можуть супроводжувати своїх жінок через роботу чи відсутність у країні, тому жінки змушені залишатися вдома і лишні раз не виходити на вулицю, аби не ризикувати своїм життям. Колишня

студентка-медик супроводжувала свою вагітну родичку, чоловік якої в той час працював, до лікарні. Попри наявне розділення відділень лікарні за статтю та запису у лікаря, «Талібан» не дозволив їм увійти до клініки, тому що у них не було махрама.

Дівчата та жінки обмежені в доступі до освіти. «Талібан» заборонив роботу середніх шкіл для дівчат, що значно вплинуло і на учениць і на персонал. Зміни відбулися також у навчальній програмі. Таліби замінили такі предмети, як спорт, громадянські права, суспільство та інші на більш релігійні. Університети почали закриватися, і не відомо коли зможуть повернутися у звичний режим. У результаті таких змін, скоротилися робочі місця та виріс рівень бідності серед місцевого населення, у школах працюють тільки викладачі початкових шкіл. Багато молодих дівчат змушені сидіти вдома, і тільки мріяти про вступ до вишу.

Жінки більше не мають права голосу в уряді. Вони не тільки були виключені з Тимчасового уряду «Талібану», але також було ліквідовано Міністерство у справах жінок, представниці жіночої статі були звільнені з місцевих органів влади та вищих державних служб.

Згідно з повідомленнями, жінки, які працювали у публічній сфері, регулярно стикаються з погрозами, затриманнями і викраденнями. Жінки, пов'язані з попередньою адміністрацією, стали жертвами полювань талібів. Серед них Бану Негар, колишня жінка-поліцейський, яка була вбита в провінції Гор на початку вересня 2021 року, та Алія Азізі, керівник жіночої в'язниці Герата, яка залишається зникла безвісти з 2 жовтня 2021 року після того, як відповіла на запит талібів щодо роботи [53].

Але, незважаючи на всі шанси, жінки в Афганістані продовжують воювати. Час від часу відбуваються вуличні протести і афганські жінки знаходять інші способи зберегти свою справу. На початку 2022 року афганські жіночі групи та активісти запустили нову кампанію в соціальних мережах – #StandAfghanWithWomen, які закликають міжнародне співтовариство підтримати їх боротьбу за відновлення їхніх прав і свобод.

Таким чином, можна зробити висновок, що радикальний ісламістський рух «Талібан» має за мету звільнення Афганістану від іноземної військової присутності та встановлення ісламського режиму. Радикальне трактування ісламських догм талібами найбільше впливає на становище афганських жінок. Жінки жорстоко обмежені в основних правах людини. Будь-які спроби висловити свій протест та прояви боротьби у захисті своїх прав, обертаються для жінок каліцтвом та смертю. На це обов'язково має звернути увагу міжнародна спільнота, аби тиснути на владу «Талібану», щоб вона поважала права жінок і дівчат, включаючи їх право на освіту, роботу та рівну участь у політичному та громадському житті.

3.2 Реакція міжнародно-правової спільноти на обмеження прав жінок терористичним режимом «Талібан»

Після початку відходу військ США і НАТО навесні 2021 року, радикальне ісламістське угруповання «Талібан» стрімко захоплювало територію Афганістану, та вже 15 серпня 2021 року увійшло до столиці Кабулу.

Світові лідери відреагували відразу, коли таліби увійшли до столиці. Перш за все західні уряди розпочали евакуацію своїх громадян та дипломатів. США направили додаткові війська до Кабулу, щоб забезпечити евакуацію посольств та персоналу союзників. Загальна кількість військових становила майже 5 тисяч осіб. Американці також евакуйовували цивільне населення, в більшості жінок та дітей, тільки за один рейс вдалося вивезти 640 афганців, які прорвалися на борт літака. (див. Додаток 2)

Разом із США чимало європейських країн оголосили про евакуацію своїх дипломатів. Німеччина, Канада, Фінляндія, Франція та ще низка країн оголосили про закриття своїх посольств і закликали своїх громадян покинути країну. Україна також розпочала евакуацію своїх співвітчизників. Українським рейсом вдалося забрати громадян Нідерландів, Білорусі,

Хорватії та Афганістану. Єдиною державою, яка відверто назвала ситуацію в Афганістані стабільною, була Росія. Вони відмовилися евакуювати своїх громадян та посольство, стверджуючи про гарантовану безпеку з боку талібів [25].

Прем'єр-міністр Великобританії Борис Джонсон закликав західні країни не визнавати «Талібан» законною владою в Афганістані та разом впливати на ситуацію через міжнародні механізми. НАТО оголосили, що пріоритетом є безпека своїх співробітників і вони готові усіма засобами захищати їх. Аби зберігати зв'язок Афганістану із зовнішнім світом, представники Альянсу залишалися в Кабулі.

Генеральний директор ВООЗ Тедрос Адханом Гебреєсус назвав дану ситуацію такою, що викликає занепокоєння, адже головним пріоритетом має залишатися добробут і здоров'я мирних громадян, особливо жінок.

Після закінчення евакуації постало питання що ж буде з економікою, політикою та правами жінок в Афганістані під впливом режиму «Талібан». Втручання США у 2001 році привернуло увагу і принесло великі ресурси на розвиток країни, що добре вплинуло на становище афганських жінок. Їхні права були закріплені в Конституції 2004 року, жінки стали обіймати державні посади та керівні позиції, працювали в ЗМІ, вели активну участь у суспільному житті. У 2021 році жінки становили 27 відсотків парламентарів та п'яту частину цивільних службовців, 3,5 мільйони дівчаток відвідували школу. Для порівняння: у 1999 році, за влади талібів, дівчатка взагалі не мали права здобувати середню освіту, а в початковій школі навчалися лише 9 тисяч дівчат.

І з відходом американських військ на весні у 2021 році, жінки були налякані та втратили надію на своє майбутнє. Але, сьогодні, афганські жінки вже не ті, які були 20 років назад, вони відчули свободу вибору і, без сумніву, так легко від цього не відмовляться. Як зазначила Верховний комісар ООН Мішель Бачелет: «виросло ціле покоління молоді, яке сподівається на краще

майбутнє, яке пізнало, що таке вільний особистий вибір, і яке при цьому глибоко пов'язане з культурними та релігійними традиціями Афганістану».

Після того, як представники «Талібану» закрили Міністерство у справах жінок, замінили його новим органом – Міністерством чесноти і гріха, створеним за аналогією органу за часів першого правління талібів. Дана структура запроваджувала релігійні обмеження відповідно до ісламу, а також суворо регламентувала права жінок. При цьому міністерстві було створено «поліцію моралі», яка найбільше стежила за жінками. Поліція патрулювала вулицями міста та спостерігала за дотримання норм шаріату. Було поширене побиття афганці, особливо жінок, які, на думку поліції моралі, одягалися досить відверто, або ж були без супроводу.

Представниками руху було обіцяно амністію всім, хто працював на попередній уряд, а також запевнили населення, що жінки зможуть працювати, а дівчатка – ходити до школи. Прес-секретар УВКПЛ Руперт Колвілл відреагував на це та наголосив, що такі обіцянки мають бути виконані і проконтрольовані міжнародною спільнотою. Руперт Колвілл закликав міжнародне співтовариство надати підтримку тим, кому може загрожувати небезпека, а «Талібан» повинен не лише словами, а й діями довести свою готовність виконати ці обіцянки. Однак, з початку захоплення влади талібами стали поширюватися новини про серйозні порушення прав людини, а також про запровадження істотних обмежень, які стосуються жінок і дівчаток.

Так, «Талібан» заборонив жінкам і дівчатам навчатися, що порушує основне право людини на освіту. Заяви «Талібану» про те, що усі вчителі та учні чоловічої статі мають повернутися до шкіл, обурили афганських жінок та міжнародну спільноту. На це відреагувала освітня та культурна організація ООН ЮНЕСКО, яка закликала талібів відновити навчання для дівчат у середніх школах. Крім того, організація додала, що вчителі жіночої статі також мають повернутися на робочі місця. На думку ЮНЕСКО, таке обмеження означає для жінок суттєве порушення основоположного права на

освіту. Одрі Азулай генеральна директорка ЮНЕСКО наголосила, що майбутнє усього Афганістану залежить від освіти жінок так само як чоловіків [28].

Також після таких заяв талібі, афганські жінки вийшли на акцію до будівлі колишнього Міністерства у справах жінок. Понад два десятка молодих представниць жіночої статі скандували з вимогами надати право і свободу на освіту та роботу. Таліби на це реагували силою, застосовуючи батоги, били жінок кийками та стріляли у повітря [30].

Пізніше, 3 грудні 2021 року адміністрація Афганістану, утворена талібами, оприлюднила указ про забезпечення певних прав жінок, які закріплені в законах шаріату. Проте автори документу зосереджують увагу на шлюбі та правах вдови, при цьому не конкретизуючи про шлюб з неповнолітніми. Зокрема, у документі йдеться про наступне: під час шлюбу потрібна згода дорослої жінки. Ніхто не може змусити жінок вийти заміж шляхом примусу. Жінка — це не власність, а благородна і вільна людина; ніхто не може віддати її нікому в обмін на мирну угоду або припинення ворожнечі. Ніхто не може одружитися з вдовою силою, включно з її родичами. Вдова має право виходити заміж, визначати своє майбутнє (див. Додаток 3).

Також даний документ не містить положень про середню освіту дівчат та працевлаштування жінок, яким було заборонено повертатися до роботи в державному секторі. Це неабияк стурбувало західні уряди та ООН, які вимагали створення інклюзивного уряду із участю жінок та захисту прав усього населення країни. Також ООН згадали про порушені обіцянки «Талібану» щодо дозволу жінкам працювати, а дівчатам навчатися та звинуватили талібів у запровадженні «широких обмежень» [22].

Тільки у березні 2022 тисячі дівчат вперше відвідали середні школи після того, як жорсткі ісламісти захопили владу в серпні минулого року. Проте ісламістські чиновники наказали закрити школи знову, що викликало міжнародне обурення. Це підняло чимало протестів, у яких жінки

закликали відкрити школи для дівчат протягом одного тижня. Активістки наголошувала, що якщо школи для дівчат залишаться закритими навіть через тиждень, вони відкриють їх самі і влаштують демонстрації по всій країні, доки їхні вимоги не будуть виконані. Але їм довелося заплатити велику ціну. Надмірна сила широко застосовувалася проти протестувальників, і за два місяці щонайменше 33 активістки за права жінок та їхні сім'ї були затримані або зникли за те, що вони виступали або брали участь в акціях протесту.

Обмежуючи права афганських жінок та дівчат у правах на освіту, працю та вільне пересування, терористичний уряд режиму «Талібан» порушує низку міжнародних конвенцій, серед яких Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та інші міжнародно-правові акти. Зокрема порушуються положення Загальної декларації прав людини 1948 року, а саме: право на життя та особисту недоторканість (ст.3); заборона тортур жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (ст.5); право вільно пересуватися (ст.13); право укладати шлюб при вільній і повній згоді (п.2 ст.16); рівний доступ до державної служби (п. 2 ст. 21); право на працю (ст. 23); право на освіту (ст.26 п.1) [8].

Також порушуються основні положення CEDAW про право голосувати на виборах та референдумах та бути обраними (ч.2 ст.7 п.а); брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду та займати державні посади (ч.2 ст.7 п.б); брати участь у діяльності неурядових організацій і асоціацій, що займаються проблемами громадського та політичного життя країни (ч.2 ст.7 п. с); право на рівні права з чоловіками в галузі освіти; доступ до однакових програм навчання, однакових іспитів, викладацького складу однакової кваліфікації, шкільних приміщень і обладнання рівної якості (ч.3 ст.10 п.б); право на працю як невід'ємне право всіх людей (ч.3 ст.11 п.а);

право на однакові можливості при найманні на роботу (ч.3 ст.11 п.б); права щодо одруження (ч.4 ст.16. п.а); права на одруження лише з своєї вільної і повної згоди (ч.4 ст.16. п б) та інші [52].

Слід зауважити, що великий внесок у вирішення даної ситуації робить Організація об'єднаних націй. Протягом усіх сорока років війни в Афганістані, ООН була залучена в ці події. В кінці 1990-х років саме ООН сприяла переговорам між талібами та їх противниками. На сьогодні, з огляду на відсутність політичного впливу Заходу на «Талібан», ООН знову повинна зіграти ключову роль у сприянні примиренню, наданні гуманітарної допомоги, розвитку країни та захисту прав жінок і дівчат. Координатор гуманітарної діяльності ООН в Афганістані Раміз Алакбаров також підкреслив, що ООН і надаватиме допомогу мільйонам афганців, які її потребують, дотримуючись принципів гуманності, нейтралітету, неупередженості та незалежності.

Окрім ООН, Європейський союз також висловився на захист жінок. Загальна стратегія ЄС щодо Афганістану спрямована перш за все на забезпечення прав людини в країні. На початку вересня 2021 року ЄС оголосив про готовність надавати фінансову допомогу біженцям з Афганістану.

Від початку вторгнення талібів у Кабул ЄС, США та ще 20 країн підписали спільну заяву на захист прав жінок в Афганістані, гарантуючи право на освіту, роботу та свободу пересування. Підписанти закликали тих, хто займає владу в Афганістані, гарантувати їх захист. Вони стверджували, що готові надати жінкам гуманітарну допомогу та підтримку, щоб їхні голоси були почуті, та гарантували, що міжнародна спільнота буде уважно стежити за тим, як будь-який майбутній уряд забезпечує права і свободи, які стали невід'ємною частиною життя жінок і дівчат в Афганістані протягом останніх двадцяти років [2].

Таким чином, міжнародне співтовариство усіма засоби намагається допомогти у вирішенні ситуації в Афганістані. Найбільш помітною є участь

Організації Об'єднаних Націй. Своєю діяльністю та наглядом ООН спонукає змінювати режим в Афганістані, залучати жінок до суспільного життя та рятує країну від кризи. Однак, можна стверджувати, що поки результатів замало. Очевидно, що супротив «Талібану», їхня ісламістська ідеологія та відсутність участі у зовнішню політику може привести до руйнівних наслідків для Афганістану. Зневага до жінок, обмеження їхніх прав впливають на майбутнє країни.

Тому міжнародна спільнота має використовувати всі доступні важелі, щоб тиснути на владу «Талібану», щоб вона поважала права жінок і дівчат, включаючи їх право на освіту, роботу та рівну участь у політичному та громадському житті. Як тільки «Талібан» буде офіційно визнаний світом, у нього буде мало можливостей для переговорів щодо доступу дівчат до освіти та поваги до всіх інших прав жінок і дівчат. Якщо цього не запобігти, це стане катастрофою, якої ми повинні уникати будь-якою ціною, інакше наступне покоління афганських дівчат нам ніколи не пробачить.

Отже, узагальнюючи викладене у цьому розділі, можна зробити висновок, що «Талібан» - це радикальне ісламістське угруповання, яке прийшло до влади в Афганістан двічі, та характеризується особливою жорстокістю та зневагою жінок. Головою ідеєю талібів є поширення ісламу у радикальній формі, яка найбільше впливає на становище жінок та дівчат.

З приходом до влади вперше в 1994 році «Талібан» був значно жорсткішим по відношенню до жінок, їм заборонялося навчатися, працювати, виходити на вулицю без супроводу чоловіка, жінки змушені були носити паранжу та не мали права голосу. Будь-які супротиви відразу каралися, в тому числі таліби застосовували смертну кару.

Прийшовши до влади у 2021 році таліби пообіцяли, що цього разу режим буде м'якшим по відношенню до жінок. І хоча можна спостерігати поширення порушень прав жінок, їхнє обмеження та репресії, значне порушення міжнародно-правових документів, цього разу у жінок є підтримка з боку міжнародного співтовариства. Десятки країн, міжнародні організації

такі як ООН та ЄС об'єдналися задля спільної мети – забезпечити захист прав жінок в Афганістані та запобігти будь-якій формі дискримінації та зловживання. Адже афганські жінки та дівчата, як і весь афганський народ, заслуговують жити в безпеці, безпеці та гідності.

ВИСНОВКИ

При дослідженні теми «Захист прав жінок в арабському світі та міжнародно правові стандарти» ми дійшли висновку, що правовий статус жінок на Арабському Сході залишається нестабільним та проблематичним. Багато арабських держав демонструють прогрес у гендерній рівності за останні десятиліття, однак такі стрибки підводять ці країни лише до базового рівня прийнятності. На цьому етапі необхідна більш цілеспрямована політика, яка дозволить суттєво змінити гендерну динаміку.

Ратифікація міжнародних стандартів захисту прав жінок в арабському регіоні має свої особливості. Перш за все деякі норми міжнародних конвенцій не відповідають переконанням арабського суспільства, про що

свідчить створення регіональних документів, такі як Арабська хартія прав людини 2004 року. Інші ж міжнародно-правові акти стали підґрунтям для створення регіональних стандартів захисту прав людини та жінок. Так, Загальна декларація прав людини 1948 року стала за основу Загальній ісламській декларації прав людини. Тоді, як діяльність Європейського суду з прав людини може забезпечити захист арабським жінкам лише якщо ті перебувають в країнах-учасницях ЄКПЛ.

Різниця у ставленні арабських країн до прав жінок пов'язана з тим, що деякі пункти конвенцій розглядаються як такі, що суперечать принципам та положенням ісламу. Таку опозицію можна спостерігати у ратифікації Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Серед країн, які ратифікували конвенцію, все ще існують застереження щодо деяких пунктів, які вважаються невідповідними релігії. Ці неприйнятні статті стосуються усиновлення, абортів, правил успадкування та деяких аспектів сімейного кодексу, оскільки положення щодо цих конкретних випадків, що викликають занепокоєння в регіоні, є чіткими та чіткими в релігії, а також у законодавстві, тому вони не збігаються зі змістом конвенції. Тож, по відношенню до Арабського Сходу міжнародні стандарти не набувають того універсального статусу, який міг би гарантувати захист арабським жінкам.

Одним із головних чинників впливу на політичну та економічну ситуацію, міжнародну співпрацю та правовий статус жінок у країнах арабського регіону є релігія ісламу. Однак звинувачення релігії у гендерній нерівності є абсурдним. Свободи та права жінок у цьому регіоні залежать від звільнення їх із середовища конфліктів, дефіциту ресурсів та неефективного чи авторитарного правління.

Релігія ісламу, яка найбільш поширена в арабському регіоні, здається агресивною, такою що закликає до насилля та дозволяє багатоженство. Але, провівши аналіз та порівнявши період до та після появи ісламу, такі твердження можна сміливо заперечувати. З появою ісламу жінка отримала право навчатися, працювати, одружуватися лише по своїй згоді. Проблема

таких хибних упереджень обумовлена неправильною інтерпретацією ісламських канонів, яка прижилася впродовж історії в суспільстві, та необізнаністю як невіруючих, так і самих мусульман.

Саме неправильне трактування Корану, яке, перш за все, впливало на правовий статус жінок, сприяло появі феміністичних рухів на Арабському Сході. Арабські феміністки боролися за реінтерпретацію Корану та відділення держави від релігії. З появою даної течії жінки почали більше вимагати поваги своїх прав та діяти, користуючись різними засобами боротьби, включаючи мистецтво. І хоча такий вид супротиву не можна називати до кінця ефективним, у арабських жінок з'явилися можливості говорити про проблеми гендерної нерівності на весь світ.

Арабські жінки стикаються з незліченними соціальними, правовими, політичними, економічними та культурними проблемами. Певні економічні проблеми обумовлені недостатньою обізнаністю жінок про свої економічні права, високий рівень безробіття, низькооплачувані роботи, професійна сегрегація, підприємницькі та культурні бар'єри і, нарешті, нерівність на ринку праці. Незважаючи на прогрес, досягнутий деякими урядами, доступ жінок до ринку праці залишається значно обмеженим. У професійній структурі зайнятості як і раніше переважають чоловіки, а зарплати жінок значно нижчі, навіть якщо вони виконують такі ж завдання як чоловіки. Розглядаючи соціальні проблеми, рівень неписьменності жінок набагато вищий, ніж у чоловіків, через нерівний доступ до освіти та інформації.

Можна стверджувати, що держави арабського регіону зацікавлені у розширенні прав жінок та участі у розвитку держави, проте присутні деякі відхилення. Гарантовані конституціями права брати участь у виборах, обіймати керівні посади, вести політичну діяльність не реалізуються повною мірою, або ж взагалі ігноруються. Однак певні реформи, такі як запровадження форми гендерної квоти для єдиної або нижньої палати національних парламентів, мають результат. У деяких державах Арабського

Сходу, а саме в Алжирі, Бахреїні та Джибуті, спостерігається найбільша частка участі жінок у парламент. Відсутність політичної участі значною мірою пояснюється культурними бар'єрами, відсутністю доступу до економічних та фінансових ресурсів, а також відсутністю успішних активних прикладів для наслідування в політиці.

Триваючі конфлікти є одним з головних чинників, що впливає на правове становище арабських жінок. Численні тривалі гуманітарні кризи в регіоні, в тому числі в Сирії, Палестині, Іраку та Афганістані, зруйнували системи соціального захисту, зменшили доступ до безпечних послуг і підтримки, переміщені громади та збільшили вразливість. Надзвичайні ситуації найбільш небезпечні для жінок, загроза насильства є особливо високою і цілі гендерної рівності швидко зникають з порядку денного. Яскравим прикладом породженню насильства над жінками та обмеженню їхніх свобод є захоплення терористичним угрупованням «Талібан» Афганістану. Ідеологія режиму базується на радикальній формі ісламу та запровадженні шаріатської форми правління. Правове становище жінок, з приходом до влади талібів, повернулося на кілька десятиліть назад. Незважаючи на моментальну реакцію міжнародної спільноти, жорстке поводження, обмеження свободи пересування, права отримання освіти та права голосу, заборона участі жінок в управлінні державою повернулися у життя афганських жінок.

Таким чином, в арабському світі триває боротьба за права жінок, яка сильно стримується велінням традицій. Наскільки вплив глобальних течій може вплинути на результат цієї боротьби, ведучи її до більш ліберального напрямку, залишається побачити, ймовірно, в найближчому майбутньому. Арабські країни повинні додати усіх зусиль, аби розширити права та можливості жінок і вирішити питання гендерної нерівності. Створення Міністерств у правах жінок, проведення жіночих конференцій, ініціативи, письмові рекомендації, розробка певними структурами у правах жінок довго- та короткострокових стратегій, закінчення конфліктів на території регіону

сприятимуть досягненню рівності, участі жінок в економічному та політичному житті в арабському регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аль-Хібрі А. Вступ до прав мусульманських жінок. Азіза Аль-Хібрі., 2000.
2. Афганістан: як уряди різних країн світу ставляться до талібів. *DW. Made for minds* : веб-сайт. URL: <https://m.dw.com/uk/afhanistan-yak-uriady-riznykh-krain-svitu-stavliatsia-do-talibiv/a-59297218> (дата звернення: 10.06.2022).
3. Вернигор П. Хіджаб, домашнє насильство та жіночі права: що таке ісламський фемінізм та як він працює в Україні. *Заборона*: веб-сайт. URL: <https://zaborona.com/hidzhab-domashnye-nasilstvo-ta-zhinochi->

- [prava-scho-take-islamskij-feminizm-ta-yak-vin-praczyuye-v-ukrayini](#) (дата звернення: 10.06.2022).
4. Водвуд Е. Феминизм в хиджабе или как протестуют исламские женщины. URL: https://zik.ua/ru/news/2018/09/20/femynizm_v_hydzhabe_yly_kak_protestayut_yslamskiye_zhenshchyni_1410465 (дата звернення: 16.03.2022).
  5. Гендерні питання в секторі безпеки : посібник. Женева : DCAF/ОБСЄ (БДППЛ). URL: https://dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_GS-Annex-EN-V5_UKR_WEB_version.pdf (дата звернення: 30.03.2022).
  6. Демішева, М. "Форми супротиву жінок в мусульманських суспільствах: фемінізм та його прояви." URL: <https://femwork.org/kritika/4-formi-suprotivu-zhinok-vmusulmanskih-suspilstvah-feminizm-ta-yogo-proyavi>. (дата звернення: 14.03.2022).
  7. ЄСПЛ: Заборона на носіння паранджі не порушує права людини. *News and current affairs from Germany and around the world* : веб-сайт. URL: <https://amp.dw.com/uk/єспл-заборона-на-носіння-паранджі-не-порушує-права-людини/a-39648119> (дата звернення: 04.04.2022).
  8. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948. *Офіційний веб-портал парламенту України*. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 14.04.2022).
  9. Загальна ісламська декларація прав людини. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Загальна_ісламська_декларація_прав_людини (дата звернення: 23.03.2022).
  10. Замула А.Ю. Співробітництво держав з питань захисту прав жінок та ліквідації дискримінації по відношенню до жінок. The II International Science Conference on Science and practical Technologies, January 26 – 29, 2021, Luxembourg, Luxembourg. С. 172-176.

11. Ігошина, Ж. Б. Гендерне питання та процеси глобалізації на Арабському Сході." *Actual Problems of International Relations* 2.94, 2010.
12. Інформаційний бюлетень. *Домашнє насильство*. URL: <https://rm.coe.int/fs-domestic-violence-ukr-web/16808e9a30>. (дата звернення: 15.03.2022).
13. Коран. Переклад смислів з арабської мови: підручник. Київ. 2013. 433 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Arabska_kultura/Koran_vyd_2015.pdf?PHPSESSID=6s69g3qf3v83vcfo14gqm77s83 (дата звернення: 15.03.2022).
14. Коршунов Е. Н. Международная защита прав женщин. Москва : Международные отношения, 1975. 96 с.
15. Латигіна Н.А. Іслам: шлях крізь століття : монографія. Київ. 2016. 360 с.
16. Лимар Т.С. Традиції мусульманського права в сучасному законодавстві країн арабського сходу. *Українська орієнталістика : збірник наукових праць*. 2006. Вип. 1. С. 148-154.
17. Лубський В.І., Борис В.Д. Мусульманське право. Київ, 1997. С.51.
18. Лукашева Е. А. Права человека: Учебник для вузов. 2003. 573 с. С. 35 - 40
19. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть: Учебник для юрид. фак. и вузов. Москва : БЕК, 1996. 371 с. С. 119.
20. Меніович К. О. Права людини в арабських країнах Перської затоки : Арабська хартія прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 2009. 128-130 с.
21. ООН: одна з трьох жінок зазнає фізичного, сексуального насильства : *Радіо Свобода* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-oon-nasylstvo-proty-zhinok/30291028.html>. (дата звернення: 07.04.2022).
22. Рогожінська А. В ООН вимагають включити жінок до складу нового керівництва Афганістану. *ФАКТИ ICTV* : веб-сайт. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/svitovi-novyny/20210901-v-oon->

- [vymagayut-vklyuchyty-zhinok-do-skladu-novogo-kerivnytstva-afganistanu/amp/](#) (дата звернення: 01.04.2022).
23. Садагдар М. З. Основы мусульманского права. Москва, 1968. С.11
24. Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики. Москва, 1986. С.141.
25. "Талибан" захопив Афганістан: як світ відреагував на наступ терористичного угруповання. ТСН : веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/exclusive/afganistan-u-poloni-talibiv-yak-reaguye-svit-na-zahoplennya-bojovikami-kabulu-i-vsiyeyi-krayini-1847197.html>. (дата звернення: 07.04.2022).
26. Чиркин В.Е., Юдин Ю.А., Энтин Л.М., Жидков М.А. Конституционное право развивающихся стран: предмет, наука, источники. Москва, 1987. С.133
27. Що потрібно знати про талібів і конфлікт в Афганістані, який триває понад 40 років. *Суспільне. Культура* : веб-сайт. URL: <https://susplne.media/amp/156398-so-potribno-znati-talibiv-i-konflikt-v-afganistani-akij-trivae-vze-ponad-40-rokiv/> (дата звернення: 11.04.2022).
28. ЮНЕСКО закликає талібів в Афганістані дозволити дівчатам відвідувати середню школу. *DW. Made for minds* : веб-сайт. URL: <https://m.dw.com/uk/yunesko-zaklykaie-talibiv-v-afhanistani-dozvoltyu-divchatam-vidviduvaty-seredniu-shkolu/a-59227285>. (дата звернення: 15.04.2022).
29. Acker J. Gender, Capitalism and Globalization. *Critical Sociology* 30, 1 , p. 17 - 41.
30. Afghan women's rights groups vow mass protests if Taliban keep girls' schools shut. *France.24* : веб-сайт. URL: <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20220328-afghan-women-s-rights-groups-vow-mass-protests-if-taliban-keep-girls-schools-shut>. (дата звернення: 14.03.2022).

31. Bangladesh Bureau of Educational Information and Statistics. 2011. : веб-сайт. URL: hed.portal.gov.bd/sites/default/files/files/shed.portal.gov.bd/page/43c81c38_83cc_4d13_99c6_435c67532c4c/About%20BANBEIS-eng.pdf (дата звернення: 19.03.2022).
32. Boutros Ghali. The League of Arab States. Karel Vasak. Dimensions of human rights. West- port: Greenwood Press, 1982. Vol. 1 . P. 575.
33. CASE OF S.A.S. v. FRANCE. *Ukrainian Translation by the COE Human Rights Trust Fund* : веб-сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-150987>. (дата звернення: 01.04.2022).
34. Doi A. R. *Women in Shari'ah Islamic Law*. 4th Ed.. Kula Lumpur: A. S. Noordeen, 1992.
35. European Court of Human Rights - *ECHR, CEDH, news, information, press releases*. : веб-сайт. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf (дата звернення: 18.04.2022).
36. Faiz-ud-din, M. *Muslim Marriage and Statutory Law* (2nd Ed.). Rajshahi: Aligor Library, 2003.
37. Jordan Forum for Business & Professional. : веб-сайт. URL: <http://www.bpwa.org.jo/aboutus.php> (дата звернення: 16.04.2022).
38. Majedalesa. *سيسي جاوه . سيسي غلا دجام*. Hwages, 2016. *YouTub* : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1rUn2j1hLOo> (дата звернення: 05.03.2022).
39. Marcotte, R. D. Far Have Reforms Gone in Islam? *Women's Studies International Forum* 26, 2003. 153-166 p. URL: [https://doi.org/10.1016/S0277-5395\(03\)00017-7](https://doi.org/10.1016/S0277-5395(03)00017-7) (дата звернення: 01.04.2022).
40. Margot Badran. *Islamic Feminism: What's in a Name?"* *Al-Ahram Weekly Online* no.569, 17 - 23 January 2002.

- URL: <http://weekly.ahram.org.eg/2002/569/cu1.htm> (дата звернення: 03.03.2022).
41. Metcalfe B.D. Gender and HRM in the Middle. *East//International Journal of Human Re-source Management* 18(1), pp.54-74.
42. Mona haydar. Mona Haydar - Hijabi (Wrap my Hijab), 2017. YouTube : веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XOX9O_kVPeo (дата звернення 05.03.2022).
43. Olympe_de_Gouges. *Wikipedia:* веб-сайт. URL: http://fr.wikipedia.org/wiki/Olympe_de_Gouges (дата звернення: 29.03.2022).
44. Orakzai, S. B. The Rights of Women in Islam: The Question of “Public” and “Private” Spheres for Women’s Rights and Empowerment in Muslim Societies. *Journal of Human Rights in the Commonwealth*, 2, 2014. 42-51. URL: <https://doi.org/10.14296/jhrc.v2i1.2100> (дата звернення: 19.03.2022).
45. Patoari, Manjur Hossain. The Rights of Women in Islam and Some Misconceptions: An Analysis from Bangladesh Perspective. *Beijing L. Rev.* 10, 2019.
46. Roudi-Fahimi Farzaneh. Progress Toward the Millennium Development Goals in the Mieddle East and North Africa URL: <http://www.prb.org/pdf04/ProgressToMillDev.pdf> (дата звернення: 25.03.2022).
47. Saifee, A., Baloach, A. G., Sultan, S., & Khalid, I. Status, Identity and Privileges of Women in Islam. *European Journal of Social Sciences*, 30, 2012. 146-154 p.
48. Sechzer, J. A. Islam and Women: Where Tradition Meets Modernity: *History and Interpretations of Islamic Women’s Status. Sex Roles*, 51, 2004. 263-272. URL: <https://doi.org/10.1023/B:SERS.0000046610.16101.e0> (дата звернення: 25.03.2022).

49. Soomro, Z. H., & Khuhro, A. A. Women Rights in Islam. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 9, 2018. 272-285 p.
50. Stewart, Catrina. Saudi woman arrested after defying driving ban. London: *The Independent*, 2011.
51. The Arab Gender Gap Report 2020 Gender Equality and the Sustainable Development Goals. : веб-сайт. URL: https://publications.unescwa.org/projects/aggr/sdgs/pdf/en/The%20AGGR%202020_Final_eng_08April2021.pdf. (дата звернення: 06.03.2022).
52. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm> (дата звернення: 27.03.2022).
53. There is a window of opportunity to negotiate for the rights of Afghan women, but it is rapidly closing. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/04/there-is-a-window-of-opportunity-to-negotiate-for-the-rights-of-afghan-women-but-it-is-rapidly-closing/> (дата звернення: 11.04.2022).
54. Women in Afghanistan: the back story. *Home. Amnesty International UK*. : веб-сайт. URL: <https://www.amnesty.org.uk/womens-rights-afghanistan-history> (дата звернення: 30.03.2022).
55. Ziba Mir-Hosseini "Stretching the Limits: A Feminist Reading of the Sharia in Post-Khomeini Iran" in Mai Yamani (ezd.) *Feminism and Islam; Legal and Literary Perspectives*, Reading: Ithaca Press, 1996. P. 285-286

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Додаток 2.

Special Decree Issued by Amir al-Momenin on Women's Rights

In the name of Allah, the most merciful and the most compassionate

The Islamic Emirate's leadership directs all relevant Organizations, Ulema-e Karam and Tribal Elders to take serious action to enforce Women's Rights.

- (1) Adult women's consent is necessary during Nekah/marriage. (though, both should be equal with no risk of sedition (.
- No one can force women to marry by coercion or pressure.
- (2) A woman is not a property, but a noble and free human being; no one can give her to anyone in exchange for peace deal and or to end animosity.
- (3) After the death of the husband, 'Sharaie Adat' (four months and ten nights or pregnancy) passes, no one can marry a widow by force including her relatives. A widow has the right whether to marry and or to determine/choose her future. (though, the principle of equality and preventing sedition should be kept into consideration.)
- (4) It is the sharia right of a widow, to obtain 'Mahar' from her new husband.
- (5) A widow has heritage right and fixed share in the property of her husband, children, father and relatives, and no one can deprive a widow of her right.
- (6) Those with multi marriages (more than one wife) are obliged to give rights to all women in accordance with sharia law, and maintain justice between them.

For proper implementation of this decree, relevant organizations are instructed to do the following acts:

- A) The Ministry of Hajj and Religious Affairs is instructed to encourage scholars to give awareness to the people about women's rights through their letters and preaching that oppressing women and not giving them their rights will cause Allah's dissatisfaction and his torment and anger.
- B) The Ministry of Information and Culture is instructed, to publish articles related to women's rights through its means in writing and audio, as well as, encourage writers and activists to publish useful articles on women's rights in order to attract attention of Ulema and the people about women's Sharia rights; to prevent the ongoing oppression.
- C) The Supreme Court must issue instructions to all courts to consider applications for women's rights, especially widows' rights and their oppression in a proper and principled manner, in order not to disappoint women of getting rid of oppression and obtaining their Sharia rights.
- D) Governors and district governors must cooperate comprehensively with the named ministries and the Supreme Court in the implementation of this decree Wasalam.

۱۴۴۳/۴/۲۸ هـ ق
۱۴۰۰/۸/۱۲ هـ ش
2021/12/3

Додаток 3.